

PRŪSIJOS EVANGELIKŲ LIUTERONŲ DVASININKO APRŪPINIMAS XVI A. 5–7-UOJU DEŠIMTMEČIAIS: MARTYNO MAŽVYDO ATVEJIS

Dainius Elertas

Skiriama 450-osioms Martyno Mažvydo mirties metinėms

ANOTACIJA

Straipsnyje, analizuojant laiškus, mokesčius ir kitus šaltinius, aptariamas Prūsijos evangelikų liuteronų kunigų aprūpinimas XVI a. 5–7-uoju dešimtmečiais. Dėmesys sutelkiamas į materialią Ragainės klebono Martyno Mažvydo gyvenimo pusę: drabužius, žemėvaldą, paraprijos ir asmeninį nekilnojamąjį turtą, pajamų šaltinius ir išlaidas, ūkį, artimesnės ir tolimesnės asmeninės aplinkos ryšius. Literatūros lietuvių kalba pradininko pavyzdžiu atskleidžiama buitinė Prūsijos evangelikų liuteronų kunigų kasdienybės pusė.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Prūsija, XVI a., evangelikai liuteronai, kunigas, žemėvalda, aprūpinimas, Ragainė, Tilžė.

ABSTRACT

This study uses letters, tax records and other sources to study the maintenance of Lutheran clergy in Prussia between 1540 and 1570, concentrating on the example of the material life of the Ragnit pastor Martynas Mažvydas, namely his clothes, landholding, his parish and personal property, the sources of his income, his expenditure, his economic life, and his close and more distant personal connections. The example of this father of Lithuanian-language literature reveals the domestic aspect of the everyday life of Prussian Lutheran clergy.

KEY WORDS: Prussia, Lutheranism, clergy, landholding, property, clothing, money, Ragnit, Tilsit.

*mgr. Dainius Elertas, Klaipėdos universiteto
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto jaunesnysis mokslo darbuotojas
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: elertas@gmail.com*

Apie pirmosios spausdintos lietuviškos knygos autoriaus Martyno Mažvydo asmenybę parašyta ir rašoma daug. Ypač gausūs jo kūrybą, kalbą ir kilmę nagrinėjantys darbai¹. Kiek mažiau dėmesio sulaukė pats M. Mažvydo gyvenimas ir aplinka. Daugiausia buvo remiamasi jo paties laiškais ir keliomis pavienėmis žinutėmis². Atrodytų, kad didesnė M. Mažvydo gyvenimo pusė kunigaujant

¹ Bibliografija itin plati, tad apsiribosime paminėdami svarbesnius darbus: šios tematikos sklaidai buvo svarbus V. Mykolaičio redaguotas straipsnių rinkinys *Senoji lietuviška knyga: pirmosios lietuviškos knygos 400 metų išleidimo sukakčiai paminėti*. Vilnius: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1947. Itin ryškų pėdsaką istoriografijoje paliko: BIRŽIŠKA, V. *Aleksandrynas: senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos ir bibliografijos*. Vilnius, 1990, t. 1, p. 77–94; *Pirmosios lietuviškos knygos sukaktis: dokumentai, bibliografija, kronika*. Vilnius, 1998; ZINKEVIČIUS, Z. *Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą*. Vilnius, 2008. Specifiniai M. Mažvydo kūrybos klausimai nagrinėjami: URBAS, D. *Martyno Mažvydo raštų žodynas*. Vilnius, 1996; TRILUPAITIENĖ, J. *Martynas Mažvydas: pirmųjų lietuviškų knygų giesmės*. Vilnius, 1998; MICHELINI, G. *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*. Vilnius, 2000. Trumpas tyrinėjimų apibendrinimas pateikiamas: CITAVIČIŪTĖ, L. Martynas Mažvydas. In *Senosios Lietuvos literatūra 1253–1795*. Vilnius, 2011, p. 58–66.

² Išskirsime šiuos darbus: neprarado aktualumo vieno pirmųjų M. Mažvydo šaltinių skelbėjo publikacijos – GERULIS, J. *Mažvydas: seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams*. Kaunas, 1922; GERULIS, J. Nauji XVI amžiaus dokumentai apie reformaciją Prūsijoje. *Tauta ir žodis. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys*. 1926, t. 4, p. 426–432; GERULLIS, G. Die Herkunft der slavischen Lehnwoerter im Preuss.-Litauischen. *Indogermanische*

evangelikų liuteronų bažnyčioje Ragainėje turėtų būti geriausiai pažinta. Tačiau be platesnių kasdienybės, buities tyrimų dalis M. Mažvydo paskelbtų laiškų informacijos yra tiesiog nesuprantama³. Deja, Prūsijos kasdienybės XVI a. istorijos kontekstai lietuvių tyrinėtojų dar tik atveriami. Net jau į mokslinę apyvertą įtraukti bažnyčių vizitacijų, tvarkos, inventorių, mokesčių, genealogijų duomenys dar nesulaukė didesnio Lietuvos tyrėjų dėmesio⁴. Šiame straipsnyje susitelksime į materialią evangelikų liuteronų klebono Martyno Mažvydo gyvenimo Ragainėje pusę – pinigus, kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, dalykinius ryšius. Tikimės, kad sąmoningas atsiribojimas nuo laiškuose atsiskleidžiančių vidinių išgyvenimų, dvasinės veiklos ir kūrybos padės pažvelgti į to

Forschungen. 1924, Bd. 42, S. 183–185; GERULLIS, G. *Mosvid. Die Ältesten Litauischen sprachdenkmäler bis zum Jahre 1570*. Heidelberg, 1923. Plačiausią laiškų, testamento ir jų vertimų publikaciją parengė Marcelinas Ročka: ROČKA, M. Martyno Mažvydo lotyniškieji raštai. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Literatūra*, 1964, t. 7, p. 101–121; ROČKA, M. Martyno Mažvydo laiškai: [įvadas, publikacija]. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Literatūra*, 1966, t. 9, p. 247–286; MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*. Par. M. ROČKA. Vilnius, 1974; ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]. *Literatūra ir kalba*. 1977, t. XIV, p. 521–528; ROČKA, M. Mažvydiana. *Mokslas ir gyvenimas*, 1972, Nr. 11, p. 22–23; ROČKA, M. Neskelbtas dokumentas [Prūsijos valdžios atsakymas į Martyno Mažvydo laišką]. *Mokslas ir gyvenimas*, 1978, Nr. 8, p. 16; ROČKA, M. Dar kai kas nauja apie Martyną Mažvydą. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Literatūra*. 1980, t. 22 (1), p. 52–57; ROČKA, M. Mažvydas, Martynas. Martynas Mažvydas kunigaikščiui Albrechtui: [5-asis laiškas kunigaikščiui Albrechtui, parašytas 1551 m. Ragainėje]. *Tautosakos darbai*, 1997, t. 6/7 (13/14), p. 289–293; Jo tyrimai pakartotinai išleisti rinkinyje: ROČKA, M. *Rinkiniai raštai*. Vilnius, 2002, p. 112–133. MAŽVYDAS, M. *Kateizmas ir kiti raštai, Catechismus and andere Schriften*. Vilnius, 1993. M. Mažvydo laikotarpio kontekste buvo 450 lietuviškojo katekizmo metinėms skirtas leidinys – *Annaberger Annalen*, 1996, Bd. 4 (autoriai I. Lukšaitė, A. Jovaišas, S. Žukas, G. Bense, D. Pociūtė, D. Kuolys, V. Vaivada, F. Gutowski, U. Hecht). Platesnis istoriografijos duomenų apibendrinimas pateikiamas: KORSAKAS, K. Martynas Mažvydas. Asmenybė ir gyvenimas. In MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*. Red. K. KORSAKAS. Vilnius, 1974, p. 7–45; JOVAIŠAS, A. *Martynas Mažvydas – pirmosios lietuviškos knygos parengėjas*. Kaunas, 1996.

³ Tarp nedaugelio paskelbtų tyrimų XVI a. kasdienybės tema išsiskiria: FALKENHAHN, V. *Der Übersetzen der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer*. Königsberg–Berlin, 1941; Stanislovas Rapolionis. Sud. E. ULČINAITĖ; J. TUMELIS. Vilnius, 1986; LUKŠAITĖ, I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999; WIJACZKA, J. Wstęp. In *Wizytacja biskupstwa sambijskiego z 1569 roku*. Wyd. J. WIJACZKA. Torun, 2001, s. I–XI; LUKŠAITĖ, I. Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų 1676–1685 m. dokumentai kaip istorijos šaltiniai. In *Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių 1676–1685 m. dokumentai*. Sud. I. LUKŠAITĖ; S. DREVELLO. Klaipėda, 2009, p. 8–34; ELERTAS, D. XVI a. pirmos pusės Klaipėdos valsčiaus dvarai Sambijos srities socialinės struktūros kontekste. In *Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų broožai* [elektroninis leidinys], [interaktyvus], 2009, [žiūrėta 2012 03 14]. Prieitis per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7131&p_d=94566&p_k=1#sdendnote150anc; BARASA, D. Kuncų parapija 1569 m. bažnytinės vizitacijos duomenimis. In *Klaipėdos krašto konfesinis paveldas: tarpdisciplininiai senųjų kapinių tyrimai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. 25). Klaipėda, 2012, p. 212–221.

⁴ Pvz.: LOHMEYER, K. *Kaspars von Nostitz Haushaltungsbuch des Fürstenthums Preussen 1578. Ein Quellenbeitrag zur politischen und Wirthschaftsgechichte Altpreussens*. Leipzig, 1893; WOTSCHKE, T. Abraham Culvensis: Urkunden zur Reformationsgeschichte Lithauens. *Altpreussische Monatsschrift*, 1905, Bd. 42, S. 153–252; *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts*. Bd. 4: Das Herzogtum Preussen. Polen. Die ehemals polnischen Landestheile des Königsreichs Preussen. Das Herzogtum Pommern. Hrsg. v. E. SEHLING. Leipzig, 1911; *Das Grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*. Hrsg. v. W. ZIESEMER. Wiesbaden, 1968; KENKEL, H. *Grund- und Häuserbuch der Stadt Tilsit 1552–1944*. Köln–Berlin, 1972; KENKEL, H. *Rat und Gericht der Stadt Tilsit 1552–1809*. Hamburg, 1974; *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540*. Bd. 1: Fischhausen - Schaaken - Neuhausen - Labiau. Hrsg. v. H. H. DIEHLMANN. Hamburg, 1998; *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540/2*. Bd. 2: Memel–Tilsit. Hrsg. v. H. H. DIEHLMANN. Hamburg, 2006; *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540*. Bd. 3: Ragnit–Instenburg–Georgenburg und Saalau. Hrsg. v. H. H. DIEHLMANN. Hamburg, 2008; *Wizytacja biskupstwa sambijskiego z 1569 roku*. Wyd. J. WIJACZKA. Torun, 2001; *Wizytacja biskupstwa sambijskiego z 1570 roku*. Wyd. J. WIJACZKA. Torun, 2005; *Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių 1676–1685 m. dokumentai*. Sud. I. LUKŠAITĖ; S. DREVELLO. Klaipėda, 2009; ir kt.

laiko kasdienybės ūkinę pusę. Pateiksime ir kitų tyrėjų dar neįvertintų žinučių. Brangintinas kiekvienas lietuviškos literatūros pradininko palikimo trupinėlis.

Drabužiai: sušilti ir parodyti

Pasakojimą apie materialią M. Mažvydo gyvenimo pusę pradėsime nuo drabužių. Jų išvaizda, dėvėseną atspindėjo turtinę ir socialinę asmens padėtį, kasdienius poreikius. Aptikome tris užuominas apie M. Mažvydo drabužius. Visos jos atskleidžia skirtingus jo poreikius atskirais gyvenimo tarpiniais – užbaigus akademią, priėmus kunigystės šventimus, pasirengiant amžinybei. 1546 m. gegužės 8 d. Prūsijos kunigaikštis Albrechtas Brandenburgietis laiške Žemaitijos seniūnui Jonui Stanislovui Bilevičiui paprašė jo surasti ir pakviesti išsilavinusius lietuviškai mokančius jaunuolius studijuoti Karaliaučiuje steigiamoje aukštojoje mokykloje⁵. 1546 m. birželio 8 d. kunigaikštis laišku pakvietė „garbingą ir išmokslingą“ („*Honeste et erudite*“) Martyną Mažvydą (Martin Mosvidius) skubiai atvykti į Karaliaučių. Laišką nugabeno į Vilnių vykęs medicinos daktaras, fizikas Johann Brettschneydero (Placotomus), kuris leidosi kelionėn, kad kunigaikščio vardu asmeniškai *dalykus, kurie nemažai mus ir tave interesuoja, praneštų*. Karaliaučiuje M. Mažvydai liepiama kreiptis į jį. Laiškas užbaigiamas siuntėjo patikiniu: *Kiek šiuo reikalu mums būsį mielas, tiek dėsiu pastangų, kad būtum atlygintas*⁶. Kunigaikščio pakviesti studijuoti Karaliaučiuje lietuviai buvo aprūpinti stipendija, kuria dengė apsigyvenimo, aprangos, maisto, mokymuisi reikalingų priemonių įsigijimo išlaidas. Jo potvarkiu „*Ordinatio de alumnis*“ nurodyta, kad stipendijos mokamos 24 studentams. Iš jų 7 lietuviams ir 7 lenkams arba tų kalbų besimokantiems vokiečiams⁷. Įprastai neturtingas stojantysis turėjo sumokėti 10, o turtingieji – po 20 grašių. Rektoriaus privilegija suteikė galimybę šį mokestį dar sumažinti ar visai jo atsisakyti. Tai buvo pritaikyta studentui, kuris 1546 m., sumokėjęs vos 1 grašį, buvo imatrikuliuotas lotyniška vardo forma – *Martinus Mosvidius*⁸. 1579 m. rūpinęsis M. Mažvydo literatūrinio palikimu ir darbų tęstinumu, jo pusbrolis Baltramiejus Vilentas rašė: *Tarp <...> kunigaikščio Albrechto atmintinų darbų ne paskutinėje vietoje tas, kad pirmas liepė savo valdžioje esančiose žemėse rašyti, mokyti ir spaudą platinti lietuvių kalba <...>. Tam reikalui jis pasinaudojo pastangomis vieno asmens, kurį jis pasirūpino savo lėšomis tinkamai išmoksinti, būtent – mano pusbrolio Martyno Mažvydo, šviesaus atminimo Ragainės bažnyčios kunigo*⁹. Manoma, kad studijuodamas Karaliaučiaus akademijoje Martynas Mažvydas gavo įprastą 26 markių stipendiją. Tapus bakaluru ji turėjo siekti 35 markes. 1548 m. birželio 16 d. stipendija buvo padidinta – jaunesniems studentams iki 38 markių, o vyresniems – iki 40 markių¹⁰. 1548 m. birželio 5 d. pirmasis iš pakviestų lietuvių ir vienas iš septynių užbaigusį mokslus bakalurų Martynas Mažvydas tuo pasinaudoti nebegalėjo¹¹. Ir nors dar 1549 m. pradžioje gavo senąją stipendiją, laikė save neturtingu (neturtingam žmogui)¹². Todėl ieškojo Karaliaučiaus universiteto rektoriaus paramos (droviuosi taip dažnai kreiptis į tave; dažnai lankausi pas tave)¹³. 1548 m. spalį–lapkritį su laišku atvykęs Martynas Mažvydas vėl kreipėsi į jį (*drauge su šiuo laišku atvykau pas tave*)¹⁴. Laiške rašoma

⁵ WOTSCHKE, Th. Abraham Culvensis..., S. 193.

⁶ Ibid., S. 193–194.

⁷ LUKŠAITĖ, I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje...*, p. 215.

⁸ MATULEVIČIUS, A. Didžiosios ir Mažosios Lietuvos studentai Karaliaučiaus universitete, p. 165–166.

⁹ ROČKA, M. Rinktiniai raštai, p. 96.

¹⁰ ROČKA, M. Paaiškinimai. In Mažvydas, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 343.

¹¹ KORSAKAS, K. Op. cit., p. 10.

¹² MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 249.

¹³ Ibid., p. 249.

¹⁴ Ibid.

apie būtinybę ginantis nuo šalčių turėti nenudėvėtus, nesuplyšusius drabužius (*šalčiui įveikti neturiu tinkamų drabužių, o tikrai suplyšusius ir labai sudėvėtus*)¹⁵. Ši būtinybė grindžiama šalčio poveikiu sveikatai (*būčiau priverstas labai šalti ir netekti nemaža sveikatos*). Nurodomas drabužių naudojimo laikas – 2 metai (*Jei jis tuos drabužius man duotų, tai jų man užtektų dvejiems metams*)¹⁶. Jie suteikiami valdovo (*juos gaučiau iš šviesiojo kunigaikščio, mūsų maloningojo valdovo*) tarpininkaujant akademijos rektoriui (*dėl jų kreiptis į tavo kilnybę; žmogaus, į kurį galėčiau kreiptis tokiu reikalu, be tavęs, mūsų visada širdingai gerbiamas ir mylimas globėju, aš nė vieno nepažįstu ir nežinau*)¹⁷. Ar atsakė į laišką universitetu virstančios Karaliaučiaus akademijos rektorius Johannas Brettschneideris (*Placotomus*), nežinoma¹⁸. Tačiau laiške matyti aiški hierarchija: stipendininko prašymas pasiekia valdovą tarpininkaujant mokyklos vadovui – rektoriui, o sprendimą jį patenkinti ar atmesti priima pats valdovas.

Kitas 1549 m. kovo 26 d. užregistruotame M. Mažvydo laiške valdovui išsakytas prašymas dėl drabužių žymi ryškų jo gyvenimo posūkį. Kovo 18 d. M. Mažvydas buvo paskirtas Ragainės parapijos klebonu¹⁹. Naujai paskirtas klebonas kreipėsi į valdovą tiesiogiai. Tuo metu šis buvo pagrindinis Prūsijos evangelikų liuteronų bažnyčios gynėjas ir globėjas. Minėtame prašyme dėl drabužių nuskamba jau kiti motyvai nei 1548 m. Apranga siekiama nepriekaištingai, rimtai, oriai atrodyti (*dabar liaudis labai keistai sprendžia apie mokytus žmones: jie tvirtina, kad tie esą mokyčiausi, kurie dėvi kunigišką drabužį*)²⁰. Tai siejasi su amžininkų mintimis apie drabužių reikšmę. 1565 m. M. Mažvydo amžininkas Lukaszas Gornickis parengė darbą „Lenkų dvariškis“. Jame, sekant italo Baldesarro Castiglione veikalą „Dvariškis“, pateikiami kelių realių Žygimanto Augusto dvaro aplinkos asmenų svarstymai, pasakojimai, samprotavimai apie idealų dvariškį. „Lenkų dvariškio“ herojus ponas Miškovskis išsako artimą M. Mažvydui požiūrį: *tegu dvariškis nė kiek nenukrypsta nuo to, kas visuotinai įprasta, ir tegul nevilki kitaip, nei reikalauja jo paties pasirinktas gyvenimo kelias... Juk žmonės iš išvaizdos sprendžia apie turinį; pas mus yra toks posakis: „Kokį tave mato, tokį ir vaizduoja“ arba dar taip: „Kvaila apranga, kvaila ir galva“*²¹. Gavusio paskyrimą kunigo poreikis – stiprinti autoritetą. Tai buvo ypač svarbu pirmojo susitikimo su parapijiečiais metu. Todėl išventinamas į kunigystę M. Mažvydas turėjo pasižadėti įsigyti reikiamą aprangą (*turėčiau tinkamą ir padėčiai deramą drabužį, kuriuo pagerčiau šventąją tarnybą, kaip esu prižadėjęs ordinavimo metu*)²². Panašiai apie idealų dvariškį svarsto „Lenkų dvariškio“ herojus ponas Miškovskis: *jis rinksis aprangą, tinkamą norimam sudaryti įvaizdžiui, kad ir tie, kurie jo nepažįsta, pagal drabužius iš pirmo žvilgsnio palaikytų jį tokiu, koku ir pats norėtų būti laikomas, nors dar nebūtų spėjęs nieko nei padaryti, nei pasakyti*²³. Išsakyta mintis atliepia XIV–XVIII a. įvairiose Europos šalyse taikytą atskirų socialinių sluoksnių ir luomų diferencijavimą, reglamentuojant drabužius bei jų dėvėseną, puošimąsi, aksesuarus²⁴. Prūsijoje tai galutinai įteisino 1577 m. Prūsijos krašto nuostatai. Juose apibūdinta, kaip turėtų rengtis keturių luomų atstovai: 1. valdžios administratoriai, riteriai, kilmingieji; 2. laisvieji ir seniūnai; 3. smuklininkai ir valstiečiai; 4. tarnai, samdiniai²⁵. Į vidutinį ir žemesnįjį

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ ROČKA, M. Paaiškinimai..., p. 342; JOVAIŠAS, A. Op. cit., p. 81, 93.

¹⁹ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 259–260.

²⁰ Ibid., p. 259.

²¹ GURNICKIS, L. *Lenkų dvariškis*. Vilnius, 2009, p. 98–99.

²² MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 259.

²³ GURNICKIS, L. Op. cit., p. 100.

²⁴ ДЕЛЮМО, Ж. *Цивилизация возрождения*. Екатеринбург, 2006, с. 338–342.

²⁵ *Landesordnung des Herzogthum Preussen, Auf Anno 77: zu Königsberg gehaltenem Landtage beliebt und angenomen*. Königsberg, 1577, S. 52–55.

luomą orientuotame M. Mažvydo „Katechismusa Prasty Žadei“ pabrėžiamas reikalavimas kuklios moterų aprangos (...*grakštumas teesti ne nog lauka, kursai paguldytas įjra pijnimusu plauku įjri priredimij auksa alba plašču apdegimij ... issai neturetu ne vena papiktinima, taip idant širdis mijla butu irj spakailiva*²⁶; *Senases matriškies raginki, idanti taky apdengima alba rubus turietu, kakie užgul krikščianiste, ne neteisinkies*²⁷). Kokius tinkamus ir deramus padėčiai drabužius savo laiške mini M. Mažvydas, galima numanyti iš liturginės tvarkos reglamentavimo. 1543 m. Prūsijos kunigaikštis Albrechtas Brandenburgietis liepė kunigams pamokslu metu vilkėti albas ir kamžas²⁸. Alba yra baltas ilgas, platus apatinis liturginis drabužis, dėvimas po arnotu, dalmatika arba kapa. Kamža – baltas laisvas, tik kelius siekiantis, su ilgomis, plačiomis rankovėmis drabužis. Kartais kamžos apačia ir rankovės būdavo apsiuvinamos nėriniais. 1543 m. tvarkai pasipriešino kunigai, sekę 20 metų pamokslavusių tik sutana vilkinčių Johanneso Polianderio, Nicolauso Coldius, Michaelio Meurerio, Balthasaro Weilando mokymu. Tų pačių metų gruodį grupė kunigų (Johannes Briesmann, Christophor Meddigen, Johannes Doetschel, Jacobus Mueller) kunigaikščiui parašytame laiške, minėdami Witenberge praktikuotą pamokslavimą tik su sutanomis, pagrindė būtinybę tai palikti Karaliaučiuje. Todėl sutanos vilkėjimas pamokslaujant čia buvo paliktas. Prieš tai liturginius drabužius buvo privaloma padėti ant altoriaus. 1544 m. priimti bažnytinės tvarkos nuostatai nenurodė, ar jie turėtų būti dėvimi po pamokslu švenčiant Eucharistiją²⁹. Būtent kuklesnio drabužio dėvėjimo bažnyčioje šalininkas Sembos diecezijos prezidentas Johannesas Briesmannas ir įšventino M. Mažvydą į kunigus³⁰. Savo motyvą kreiptis į Bažnyčios globėją valdovą M. Mažvydas išsakė taip: *prašyti mane privertė ne lengvabūdiškumas, o noras išlaikyti gerą vardą ir neturtas; kad žmonės negalėtų man daryti priekaištų*³¹. *Laiške prašoma ne paties drabužio, bet audeklo: gabalo kokio nors audeklo dvasininko, t. y. kunigo, drabužiui*³². Tad formaliai pildydamas ordinavimo metu duotą pažadą, drabužių pasiuvimu ar su tuo susijusiomis išlaidomis turėjo pasirūpinti pats prašytojas. Toks prašymas kunigaikščiui neturėjo atrodyti įžūlus ar neįprastas. Jo dvare veikė speciali tarnyba, kuri kasmet aukštesniesiems tarnautojams, dvariškiams, globotiniams pagal rangą ir pareigas skirdavo reikiamą vokiško, daniško, itališko audeklo atraižą drabužiams ar net juos pasiūdavo.³³

Trečią kartą apie drabužius užsimenama Martyno Mažvydo ir jo žmonos Benignos gyvenimo saulėlydyje parengtame bendrame testamente 1560 m. vasario 29 d. Pakvietę 4 liudininkus ir valdžios atstovą, bendrai ir kiekvienas atskirai *sutuoktiniai*, būdami sveiko proto, niekieno neverčiami, visiškai pagal tą formą, kaip reikalauja įstatymas ir krašte galiojantis paprotys, *nutarė* testamentu vienas kitam užrašyti visą abiem priklausantį turtą, kurį jie įsigijo sunkiu triūsu ir Dievo laiminimu, donacijos reikšme bei prasme, kas įstatyme vadinama savitarpio dovanojimu³⁴. Mirus vienam iš sutuoktinių, visas turėtas turtas turėjo patekti visiškai kito nuosavybėn, o mirus abiem, dalijamas lygiomis dalimis tarp abiejų sutuoktinių artimiausių giminių³⁵. Apie Mažvydo žmoną ir jos šeimą žinome nedaug. Testamente moteris vadinama jo namų šeimininke. M. Mažvydo laiškuose ji įvardijama tiesiog žmona (1550 m. birželis – kad aš ir mano žmona galėtume tinkamai

²⁶ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p.151.

²⁷ *Ibid.*, p. 157.

²⁸ PETKŪNAS, D. *Rytų Prūsijos liuteronų liturginė tradicija ir lietuviškoji jos raiška Reformacijos ir Donelaičio laikų agendose*. Klaipėda, 2012, p. 25, 27.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p.283.

³¹ *Ibid.*, p. 259, 260.

³² *Ibid.*, p. 259.

³³ KORSAKAS, K. *Op. cit.*, p. 21.

³⁴ ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 523.

³⁵ *Ibid.*, p. 523–524.

maitintis³⁶; 1558 m. – savo žmoną³⁷). 1558 m. jis užsimena apie dalijimąsi rūpesčiais (*savo ir žmonos širdelę paprastai raminu, kreipdamas atsidūsėjimus į Dievą ir siųsdamas savo maldas prie jo malonės sosto per Jėzų Kristų, kurio šventuoju krauju esame išganyti*)³⁸. 1555 m. laiške valdovui papasakota daugiausia. Jame rašoma, kad *garbingo vyro Tilžės klebono Georgo Reicho paragintas M. Mažvydas vedė vyresniąją savo pirmtako Ragainės klebono Ambrosiaus Lautersterno dukrą našlaitę Benigną. Tokį pasirinkimą lėmė kelios pragmatiškos aplinkybės: 1. buvo siekiama, kad išventinti evangelikų liuteronų kunigai būtų sukūrę ar netrukus sukurtų šeimas; 2. parapijos bendruomenė buvo linkusi neužsikrauti ankstesnių kunigų šeimos narių (našlių, vaikų) išlaikymo; 3. subrendusioms neturtingoms ar bekraitėms merginoms buvo sunkiau ištekėti ir atsikvoti papildomo išlaikymo; 4. galimai dėl neturto ar kitų aplinkybių su tokiu siūlymu M. Mažvydas sutiko ir prisiėmė globoti sutuoktinės brolius bei seseris. Miręs pirmtakas paliko vargti aklą žmoną su penkiomis dukterimis ir keturiais sūnumis*³⁹. 1550 m. M. Mažvydo laiško užuomina (*kai mirė mano pirmtakas ir šešerius metus nebuvo išrinkto ir paskirto kito klebono*) tai leidžia datuoti apie 1543 m.⁴⁰ Likimas našlei su gausia šeima nebuvo palankus – *po sunkių vargų ir nelaimių ją pakirto maras*⁴¹. Tuo metu mirė vienas berniukas ir dvi mergaitės. Likę trys berniukai ir trys mergaitės augo varge (*Kiek vargų turėjo pakelti ir nelaimių iškentėti tie našlaičiai su seserimis, netekę tėvų, kai paskutiniu metu toks šaltas gailestingumas, Dievui tėra žinoma*⁴²). M. Mažvydo šeimoje jais buvo rūpinamasi (*1551 m. iki lapkričio 17 d. – galėsiu pragyventi su šeimyna*⁴³; *1551 m. lapkričio 17 d. – aš ir mano šeimyna galėsime gana gerai gyventi*⁴⁴; *1555 m. – Drauge su žmona iš savo išteklių, kiek leido mano menkas turtas, šelpiau jos brolius ir likusias seseris būtiniausiai dalykais, iki šiol padėjau, kiek privalėjau ir galėjau, rūpinasi jais*⁴⁵; *1558 m. – ir savo žmoną bei didelę šeimyną pavalgydinti ne iš laukų derliaus, o iš savo algos*⁴⁶). M. Mažvydas ištekino antrąją pagal amžių našlaitę už 1555–1563 m. Kraupiške kunigavusio Augusto Jomanto. Su juo M. Mažvydas galėjo būti pažįstamas anksčiau. Tai patvirtina užuomina, *kad mergina, dangiškam Tėvui taip panorėjus ir patvarkius, patikusi A. Jomantui. Šis nedrįso prašyti jos rankos pats ir ieškojo tarpininkų (per gerus žmones paprašė mane ją leisti už jo)*⁴⁷. Beje, po M. Mažvydo mirties 1563 m. gegužės 21 d. Ragainės kunigu tapo A. Jomantas. Čia jis dirbo iki mirties 1576 m.⁴⁸

Su piršlybomis pasakojimo vingį M. Mažvydo šeimos link nutrauksime ir grįšime prie testamentu. Kartais XVI a. testamentuose smulkmeniškai aptariamas visas turtas – daiktai, pinigai, ginklai ir pan. Tačiau M. Mažvydo ir jo sutuoktinės testamente išvardijamos tik bendros kilnojamojo turto rūšys: *nejudamasis, namų apyvokos daiktai, auksas, drabužiai ir visi kiti papuošalai, auksiniai ar sidabriniai, maži ar dideli, ir ar jie būtų Prūsijos hercogystėje, ar už jos ribų*⁴⁹. Tai, kad šiame sąrašė minimi drabužiai, neturėtų stebinti. Drabužiai buvo vertinami kaip ir kiti daik-

³⁶ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 264.

³⁷ Ibid., p. 307.

³⁸ Ibid., p. 308.

³⁹ Ibid., p. 301.

⁴⁰ Ibid., p. 265.

⁴¹ Ibid., p. 301.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid., p. 289.

⁴⁴ Ibid., p. 296.

⁴⁵ Ibid., p. 301.

⁴⁶ Ibid., p. 307.

⁴⁷ Ibid., p. 302.

⁴⁸ LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 219.

⁴⁹ ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 521–525.

tai. Juos tausoją, saugoją ir prireikus persiūdavo. Drabužiai laikyti kilnojamoju paveldimu turtu. 1558 m. skųsdamas netinkamą samdinių iš LDK elgesį, M. Mažvydas rašė, kad šie, *prisirinkę drabužių ir kitokių apyvokos daiktų, pabėga*⁵⁰. Galima numanyti, kad nepateiktas detalesnis turto aprašas netiesiogiai nurodo ir į to turto negausą. Testamentu numatomas turto pasidalijimas grindžiamas abipusiu rūpesčio sutuoktiniu jausmu, jei kuriam tektų iškeliauti amžinybėn. *Kadangi sutuoktiniai jautė vienas kitam ištikimą meilę ir nuoširdų palankumą <...> taip pat norėdami šią ištikimą tarpusavio meilę sustiprinti darbais ir atitinkamai ją išreikšti, – jie abu, vadovaudamiesi šiomis ir kitomis svarbesnėmis paskatomis, sudarė šį dokumentą*⁵¹. Čia atkreipsime dėmesį į vieną aplinkybę: M. Mažvydui vesti Benigną Lauterstern patarė Tilžės klebonas, ir testamentas taip pat rašytas bei patvirtintas Tilžėje.

Išlaikymas: pinigai ir maistas

1549–1558 m. kunigaikščiui Albrechtui rašytuose laiškuose M. Mažvydas ne kartą skundėsi pragyvenimo sunkumais. 1549 m. kovo 26 d. kunigaikščiui rašytame laiške jis prisipažino: *dėl savo menkų išteklių arba, teisingiau pasakius, dėl didelio neturto, nieko neturiu*⁵². 1555 m. M. Mažvydas paprašė kunigaikščio, kad sušelpėtų, palengvindamas iškelti našlaitei ir visai neturtingai nuotakai vestuves⁵³. Toji našlaitė buvo jo žmonos sesuo, o jaunikis Augustas Jomantas. Raginės klebonas prašė pagalbos ne ištaigingoms ir netinkamoms iškilmėms ruošti arba prabangiai, o tikrai krikščioniškai, garbingai ir kukliai vestuvių puotai iškelti⁵⁴. Šį prašymą M. Mažvydas motyvavo skurdu: *šiuo sunkiu laiku ir tokiu brangmečiu dėl savo didelio neturto neįstengiu savo lėšomis iškelti vestuvių*⁵⁵. Taip pat būtinybe, saugant orumą, jo neatskleisti aplinkiniams (*jei <...> nepasirūpins manimi, visiems taps akivaizdus mano skurdas, ir visi išvys pasigailėjimo vertą mano vargą*)⁵⁶. Šios detalės atskleidžia papročius – vestuvių puotą keldavo jaunosios pusė. Taip pat ir Kraupiške evangelikų liuteronų parapijoje pradėjusio kunigauti A. Jomanto siekinį kuo greičiau įgyvendinti M. Liuterio priesaką – vesti. Nuotakos globėjas M. Mažvydas rašė: *pagal jo pageidavimą pasirūpinau kaip dera juos sužieduoti, ir jau visai arti laikas kelti vestuves*⁵⁷. Parodydamas pritarimą M. Liuterio mokymui ir palankumą savo globotiniams, kunigaikštis jau buvo dengęs vestuvių išlaidas 1544 m. lapkritį, kai tuokėsi Karaliaučiaus partikuliario Teologijos katedros vedėjas Stanislovas Rapolionis su asmeninio kunigaikščio gydytojo ir M. Liuterio bičiulio Bazilijaus Axto dukterimi Katharina⁵⁸. Ar padėjo ir šį kartą, dar neišsiaiškinta. Todėl išklause Raginės klebono aimanas dėl neturto, pasekime, kokius pajamų šaltinius jis turėjo, kam ir kaip leido savo turimas lėšas, ko siekė ir kaip planavo išlaidas.

Pragyvenimas Prūsijos sostinėje buvo brangesnis nei kitur. 26–40 markių valdovo stipendijos jo šviesybei didžiai atsidavusiam tarnui, auklėtiniui, mokslų bakalaurui M. Mažvydui nebeužteko. 1549 m. kovo 26 d. jis prašė valdovo padengti jo skolas. Jų susidarė laiku neužmokėjus už butą ir įsigijus studijoms reikalingų priemonių, knygų (*taip pat truputį pinigų apmokėti buto skolai; buto*

⁵⁰ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 308.

⁵¹ ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 523.

⁵² MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 259.

⁵³ *Ibid.*, p. 302.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ JOVAIŠAS, A. Op. cit., p. 65–66; ZINKEVIČIUS, Z. Op. cit., p. 32.

skolai, kurią užsitraukiau, įsigydamas naudingų ir reikalingų dalykų savo studijoms)⁵⁹. Tai atskleidžia stipendininko prioritetus, nes dėl poreikio turėti knygų buvo rizikuojama netekti gerovės – stogo virš galvos. Už skolas buvo galima netekti paskutinės nuosavybės ir garbės, atsidurti kalėjime. Anksčiau, 1549 m. pradžioje, rašytame laiške stipendininkas vėl nurodė pagrindinius savo poreikius – studijoms reikalingos priemonės ir maistas (*nerieketų man stokoti reikalingų dalykų savo pašaukimo studijoms ir tinkamo maisto*)⁶⁰. Numanu, kad jis nevengė taupyti maisto sąskaita. Greičiausiai dėl to pašlijusi sveikata ir dėl nesumokėtų skolų kylanti grėsmė vertė ieškoti būdų palikti Karaliaučių (*negaliu čia ilgiau pasilikti tiek dėl sveikatos būklės, tiek ir dėl oro nepastovumo bei kitų priežasčių*)⁶¹. Kreiptis į valdovą dėl tarnybos paskatino magistras Jonnas Funckas (*Prieš keletą dienų <...> garsusis ir mokyтasis vyras magistras Jonas Funkas; per magistrą Funką buvau tai prižadėjęs*)⁶². Pastarasis veikė kaip kunigaikščio tarpininkas (*tavo šviesiosios aukštųjų vardu paragino mane užimti vietą Labguvos miestelyje*)⁶³. Todėl M. Mažvydas paprašė kunigaikščio suteikti paskyrimą kunigu (*teiktumeis paskirti man vieną vietą <...> ir dėl menkos stipendijos čia negaliu ilgiau tinkamai gyventi*)⁶⁴. Jei paskyrimas nebūtų suteiktas, jis pageidavo, kad būtų bent šiek tiek padidinta stipendija (*padidinti trupučiu pinigų mano stipendiją*)⁶⁵. 1549 m. kovo 26 d. laiške išvardijamos išvykimui iš Karaliaučiaus reikalingos lėšos – maistui, kelionei, senoms skoloms padengti (*pirmiausia man reikia kelionpinigių; duoti man truputį pinigų kelionės išlaidoms ir skolai apmokėti; iš ko galėčiau kelionėje prasimaitinti ir kuo užsimokėti užsigos namuose*)⁶⁶. Kartu pabrėžiama, kad pinigų prašoma norint išsaugoti svarbiausią turtą – *savo knygas, kurių man reikės, kai mokysiu Kristaus avis*⁶⁷. Kunigaikštis Albrechtas paliudijo knygų ir mokslui reikalingų priemonių piniginę vertę 1545 m. rugsėjo 4 d. raštu dėl Stanislovo Rapolionio palikimo. Jis rašė, kad kai į Karaliaučių atvykęs velionio brolio Pauliaus atstovas Eišiškių bajoras Jonas Radvilavičius sužinojo apie skolą, kurią daktaras Stanislovas buvo pasidaręs, tvarkydamas ūkį, pirkdamas rakandus bei knygas, ir kuri viršija patį paveldimą turtą ir kad netgi jo našlei nepalikta išlaikymas, mirusio daktaro Stanislovo brolio vardu jis palikimo atsisakė ir pareiškė, kad palikimas pridarys daugiau nemalonumų, negu duos naudos⁶⁸.

*Kadangi didelė Ragainės parapija buvo jau keleri metai be kunigo, ten tuo metu mirštą daug kūdikių be krikšto ir suaugusių be išpažinties ir altoriaus sakramento*⁶⁹. Tuo susirūpinęs vokiškai silpnai mokantis, bet gerai lietuviškai kalbantis M. Mažvydas buvo paskirtas tarnystei čia (*nors ir nemoku vokiškai, kadangi savo gimtąją lietuvių kalbą moku, sakau, kuo puikiausiai*)⁷⁰. 1551 m. po derliaus nuėmimo rašytame laiške Ragainės klebonas užsimena apie valdovo skiriamą piniginių atlygį (*pinigus, kuriuos gavau už šiuos trejus metus kaip algą*)⁷¹. 1558 m. *Dievo žodžio tarnas Ragainėje* nurodė dydį – 70 markių algos⁷². Tuo metu 70 markių vertė prilygo 2 698,5–343,7 kg kviečių,

⁵⁹ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 258–259.

⁶⁰ Ibid., p. 252, 254.

⁶¹ Ibid., p. 253.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid., p. 254.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid., p. 258, 259.

⁶⁷ Ibid., p. 259.

⁶⁸ GAIVENIS, V.; ŠINKŪNAS, R. *Žymių žmonių testamentai. Nuo antikos iki šių laikų*. Vilnius, 2002, p. 67.

⁶⁹ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 253.

⁷⁰ Ibid., p. 253.

⁷¹ Ibid., p. 289.

⁷² Ibid., p. 307.

3 239,95 kg rugių, 6 527,36 kg avių, 350 kg sviesto, 154 kg geros vilnos, 195,5 prastos „prūsiškos“ vilnos, 140 senų avių, per 233 ėriukų, 4–7 jaučiams, 10 karvių, 23 buliams, 6–11 senų kumelių, dviem geriems arba šešiemis blogesniems arkliams, 840 vištų⁷³. Pažymėsime, kad 1568 m. Sembos ir Pamedės vyskupysčių Prūsijos kunigaikštystėje vizitacijos nuostatuose nurodomas valdovo įsipareigojimas – kunigui skirti mažiausiai 4 ūbų valdą ir 50 markių⁷⁴. Pačioje vizitacijoje nurodomos kunigų algos markėmis parapijose: Žiokų – 100⁷⁵, Žuvininkų, Kaimės – 80⁷⁶, Vargių, Kuncų – 70⁷⁷, Laptavos, Pabiečių – 65⁷⁸, St. Albrechto, Girmavos, Thierenbergo, Kumehno, Medinavos, Pavundenės, Rudavos, Postninkų – 60⁷⁹, Švento Kryžiaus, St. Lorentzo – 50⁸⁰. 1570 m. vizitacijos duomenimis, dviejų Bartensteino kunigų metinės algos buvo 60, o klebono – 110 markių⁸¹. Tuo metu Šipenbeilio kunigas gaudavo 50 markių atlyginimą⁸². Galima teigti, kad M. Mažvydo alga buvo 10 markių didesnė už vidutinę – 60. Atrodytų, kad tokių pajamų pragyventi nutolusiame nuo Karaliaučiaus miestelyje turėjo užtekti. Tačiau Ragainės klebonui teko rūpintis ne tik savimi, bet ir žmona su šios broliais, seserimis, namų tarnais, ūkio samdiniais (*kai kada esu priverstas maitintis ir pats, ir savo žmoną bei didelę šeimyną pavalgydinti ne iš laukų derliaus, o iš savo algos*)⁸³. Be gaunamos algos, klebonas privalėjo prižiūrėti parapijos bažnyčiai priskirtą žemėvaldą (žemes, pievas, mišką, kitą nekilnojamąjį turtą). Ši buvo skirta apsirūpinti natūra (maistu, malkomis, mediena) ir papildomomis pajamomis. Tačiau neįgudusiam ūkininkauti M. Mažvydui liko tik skūstis: *Tikra nelaimė vis pirkti sėklą, ją sėti, dirbti žemę, o gauni iš jos daugiau nuostolių ir vargo negu naudos*⁸⁴. 1550 m. birželį vos paskirtas Ragainės kunigas dėkojo už suteiktą paramą savo šeimai grūdais (*sunkiū metu tavo aukštystė teikėsi mane sušelpiti penkiolika saikų kviečių, kad aš ir mano žmona galėtume tinkamai maitintis*)⁸⁵. To aplinkybės atskleistos laiške, rašytame 1551 m. nuėmus derlių: *pirmaisiais metais, kai čion atvykau, negalėdamas nusipirkti sėklos, po didelių maldavimų gavau jos pasiskolinti iš mūsų Ragainės pilies. Ją tame lauke pasėjau, būdamas įsitikinęs, kad pasėliams užderėjus galėsiu pragyventi su šeimyna ir dar galėsiu sugrąžinti pasiskolintą sėklą iš pilies*⁸⁶. Valdovo parama laukiamo efekto nedavė: *tas laukas buvo nederlingas, ir labai apsigavau šitaip manydamas. Ir iš tikrųjų atgavau vos ketvirtąją dalį sėklos, ir tuo būdu iš viso savo darbo neturėjau jokios naudos*⁸⁷. Taip žemėvalda M. Mažvydui tapo ne papildomų pajamų, išteklių šaltiniu, o didelių piniginių išlaidų ir laiko sąnaudų pareikalavusia veikla (1551 m. – *įsigijau sėklos savais pinigais ir vėl pasėjau tame pačiame lauke ir susipirkęs sėklą <...>, kai dar brangiau kainavo javai, pasėjau*⁸⁸; 1558 m. – *Iš tos pačios algos <...> tveriu ilgiausias tvoras apie laukus ir jas taisau;*

⁷³ FALKENHAHN, V. *Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer*. Königsberg–Berlin, 1941, S. 63–64; KORSAKAS, K. Op. cit., p. 27.

⁷⁴ *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts*, S. 115.

⁷⁵ *Wizytacja biskupstwa sambijskiego z 1569 roku*, s. 308.

⁷⁶ *Ibid.*, s. 2, 354.

⁷⁷ *Ibid.*, s. 237, 287.

⁷⁸ *Ibid.*, s. 124, 190.

⁷⁹ *Ibid.*, s. 21, 34, 71, 87, 105, 168, 338.

⁸⁰ *Ibid.*, s. 21, 220.

⁸¹ *Wizytacja biskupstwa sambijskiego z 1570 roku*, s. 16.

⁸² *Ibid.*, s. 77.

⁸³ Mažvydas, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 307.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 289.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 264.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 288–289.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 289.

⁸⁸ *Ibid.*

turiu turėti ir arklių žemei dirbti <...> ne iš ūkio derliaus, bet iš algos⁸⁹). Nuostolingas ūkininkavimas skatino taupumą. Todėl iš algos pinigų buvo samdoma ne patikimiausia, o pigiausia darbo jėga – uždarbiautojai iš Žemaitijos (1558 m. – *iš Žemaitijos ir Lietuvos atvykę bernai, kuriuos samdau dėl to, kad kitokių negaliu gauti*)⁹⁰. Trejus metus nesėkmingai ūkininkavęs, Ragainės klebonas pripažino, kad tokia veikla tapo našta ir didėjančio skurdo priežastimi (1551 m. – *mano ūkis jokiu būdu negalės tinkamai išsilaikyti, jei ir toliau nesiliausiu tą pačią žemę dirbęs <...>, mano ūkis taip nusmuks, jog tapsiu elgeta ir visišku skurdeiva*)⁹¹. Todėl jis priminė valdovui savo pirmtakų praktiką – atsisakius pajamų iš tiesioginio ūkininkavimo, pragyvenimui gauti maisto tiesiogiai iš pilies (1551 m. – *pirmtakai, pamatę, kad ta žemė jokios naudos negali duoti, ją atidavę savo valstiečiams <...> buvo išsirūpinę maistą iš mūsų Ragainės pilies ir tuo būdu apsirūpinę deramu pragyvenimu*)⁹²). Nurodoma, kad ankstesnis jo prašymas dėl tokio siūlymo valdovo buvo atmestas (*maldauju, kad man ne maistas, dėl kurio mano prašymas vieną kartą buvo atmestas, būtų teikiamas iš pilies*)⁹³) ir todėl paprašyta pakeisti dirbamos žemės sklypą į lygiavertį, esantį arčiau (*kad būtų pakeista toji parapijos žemė, kuri yra toli, į kitą, artimesnę*)⁹⁴). 1558 m. M. Mažvydas vėl paprašė valdovo perimti parapijos žemes už metinį savęs, žmonos, tarno, tarnaitės išlaikymą maistu ir gėrimu iš pilies (*prašyčiau <...> metinio išlaikymo sau, savo žmonai, tarnui ir tarnaitėi; prašau ją, kad <...> teiktusi išvaduoti iš tokių sunkumų ir duotų iš mūsų Ragainės pilies metinį išlaikymą man pačiam, mano žmonai ir tarnui su tarnaitė pragyventi. Parapinį lauką tavo šviesioji aukštybė galės panaudoti kam kitam*)⁹⁵. Nesant tokios galimybės jis prašė išlaikymo tik sau, o žmona, tarnas, tarnaitė, gyvuliai turėjo būti aprūpinami iš 1/3 dalies už parapijos žemę įdirbusio kaimyno gautų pajamų (*prašau suteikti pragyvenimą tik man vienam: žmona su tarnu bei tarnaitė, o taip pat su gyvuliais, gyvens iš žemės, atiduotos apdirbti iš trečios dalies kuriam nors iš kaimynų*)⁹⁶. Šį prašymą tais pačiais metais M. Mažvydas pakartojo vėliau rašytame laiške (*buvau maldavęs sau maisto ir gėrimo iš pilies; tenkindamasis <...> iš tavo <...> malonės gautu maistu ir gėrimu iš pilies. Jei tai būtų įmanoma, prašau jį man duoti*)⁹⁷).

Ūkininkavimo išlaidas Ragainės klebonas laikė didele kliūtimi savo profesiniam tobulėjimui ir pagrindiniam pašaukimui. 1551 m. nuėmus derlių rašytame laiške jis skundėsi: *tuos pinigus, kuriuos gavau už šiuos trejus metus kaip algą, išleidau ne drabužiams ar knygoms, o sėklai pirkti*⁹⁸. Panašiai rašė ir prabėgus septyneriems metams – 1558 m.: *esu priverstas įsigyti ne knygų ar kitų dalykų, darančių mano asmeniui ir pareigoms, o tekinių, vežimų, kirvių, pjautuvų ir kitokių ūkio padargų*⁹⁹. Todėl abu kartus siekį gauti maisto ir gėrimo tiekimą iš pilies ar žemės keitimą M. Mažvydas grindė ne tiek ūkinių reikmių patenkinimu (1558 m. – *ne geisdamas pralobti*)¹⁰⁰, kiek savo profesinio pašaukimo realizacijos poreikiu (1551 m. – *bijodamas, kad dėl jų man nereikėtų atitraukti nuo skaitymo ir studijų; aš netrukdomas galėsiu eiti savo pareigas*)¹⁰¹; 1558 m. – *norėdamas*

⁸⁹ Ibid., p. 308.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Ibid., p. 289.

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid., p. 308.

⁹⁶ Ibid., p. 309.

⁹⁷ Ibid., p. 313.

⁹⁸ Ibid., p. 289.

⁹⁹ Ibid., p. 307–308.

¹⁰⁰ Ibid., p. 308.

¹⁰¹ Ibid., p. 289, 290.

labiau atsidėti studijoms negu žemės ūkiui¹⁰²; aš, mielai atmetęs žemės darbo vargus, ramiai eičiau savo pareigas¹⁰³). 1558 m. ūkinės nesėkmės jis teisingai nesugebėjimu pasirinkti tinkamų samdinių, silpna sveikata ir net prasta mityba (*silpnos sveikatos ir visokių ligų nukamuotam žmogui dėl šeimos ir darbininkų, kuriems pavedu namų darbus, nesąžiningumo taip nesiseka, kad esti, jog aš kartais pritrūkstų būtiniausio maisto*)¹⁰⁴. 1549 m. Karaliaučiuje jo sveikata šlijo galimai valgio sąskaita taupant knygoms, o po dešimtmečio ją blogino prasta mityba dėl neūkiškumo ir prasmės dirbti žemės ūkio darbus nematymas (*aš, būdamas ligonis ir bevaikis žmogus, <...> neturiu jokių paskatų, kodėl turėčiau sau užsikrauti tokią sunkenybių našą*)¹⁰⁵. M. Mažvydui teko pripažinti savo nesugebėjimą užsitikrinti savarankiško pragyvenimo: *mane, labai silpnos sveikatos ir nemokantį dirbti žemės žmogų, <...> teiktusi išvaduoti iš tokių sunkumų*¹⁰⁶. Jį kankino abejonės dėl kunigystės: *aš širdyje dažnai imu svarstyti garbingai pakeisti vietą, taip pat ir savo pareigas <...>, jei <...> negalėčiau sulaukti kokio nors tų visų vargų palengvinimo*¹⁰⁷. Galbūt apie prastėjančią sveikatos būklę bylojo 1560 m. vasario 29 d. surašytas testamentas ir paslaptinga jo frazė, kad jį sutuoktiniai Mažvydai sudarė vadovaudamiesi *ir kitomis svarbesnėmis paskatomis*¹⁰⁸.

Išlaikymas: ūkis ir valdos

Evangelikų liuteronų bažnyčiai stiprėjant, Prūsijos kunigaikštystėje klostėsi specifiniai santykiai tarp tikėjamą ginančio ir globojančio valdovo bei dvasininkijos. Pasaulietis kunigaikštis perėmė iš Vokiečių ordino ne tik valstybės valdymą, bet ir dalį Romos katalikų bažnyčios vyskupų institucijos įgaliojimų. Romos katalikų bažnyčios turėtas turtas (valdos, statiniai ir kt.) pateko tiesioginei kunigaikščio priklausomybei. Dažnai šio turto priežiūra ir disponavimas buvo vykdoma su jo skirtų vietos pareigūnų – hauptmanų – pagalba. Kunigaikštis Albrechtas 1549 m. kovo 18 d. ir kovo 20 d. reskripta pranešė Ragainės hauptmanui Sebastianui Perbandtui apie M. Mažvydo paskyrimą Ragainės klebonu ir jo įvesdinimą vedantį F. Staphilusą¹⁰⁹. Ruošdamasis kunigystei, M. Mažvydas siekė užsitikrinti Ragainės hauptmano palankumą. 1549 m. „*Hauptmonuy Ragaynės*“ Sebastianui Perbandtui „*wietoye welikas pauta*“ jis „*pakarnay prašidams idant T.M. linksma širdi ta dovanele priemtumbi*“ dedikavo Karaliaučiuje išleistą „*Ant naudos Ragaynes Baßnizey*“ nedidelę 13 puslapių knygelę „*Giesmė Šv. Ambraziejaus*“¹¹⁰. S. Perbandtas dirbo Ragainėje 1542–1561 m.¹¹¹ Tad 12 metų klebonas buvo tiesiogiai priklausomas nuo šio „*pono kilniojo mūsų amto viršininko*“ sprendimų. Po M. Mažvydo mirties jo vietą perėmęs augintinės vyras A. Jomantas prašė už vertimus Ragainės hauptmanui skirti tokį patį papildomą atlygį¹¹². Todėl istoriografijoje teigiama, kad M. Mažvydas vertė šio valdytojo korespondenciją iš lietuvių, lotynų, rusėnų ar lenkų ir atvirkščiai¹¹³.

¹⁰² Ibid., p. 309.

¹⁰³ Ibid., p. 313.

¹⁰⁴ Ibid., p. 307.

¹⁰⁵ Ibid., p. 309.

¹⁰⁶ Ibid., p. 308–309.

¹⁰⁷ Ibid., p. 307.

¹⁰⁸ ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 523.

¹⁰⁹ JOVAIŠAS, A. Op. cit., p. 95.

¹¹⁰ KORSAKAS, K. Op. cit., p. 22; ZINKEVIČIUS, Z. Op. cit., p. 55–56.

¹¹¹ KORSAKAS, K. Op. cit., p. 23.

¹¹² JOVAIŠAS, A. Op. cit., p. 97.

¹¹³ ROČKA, M. *Rinktiniai raštai*, p. 96; ZINKEVIČIUS, Z. Op. cit., p. 57.

Kunigams aprūpinti ir bažnyčiai išlaikyti skirtomis valdomis, naudmenomis, kitais pajamų šaltiniais buvo rūpinamasi asmeniškai pasaulietiniam valdovui leidus. 1550 m. mirus Sembos vyskupui Georgui von Polentzui, iki 1568 m. vyskupiją administravo vadinamieji prezidentai¹¹⁴. Ragainės klebonas M. Mažvydas buvo stebimas ir vertinamas. 1554 m. jis paskirtas Ragainės didžiojo valsčiaus arkidiaconu, t. y. tiesioginiu prezidento atstovu¹¹⁵. Klebono priklausomybes gerai iliustruoja 1560 m. lapkričio 2 d. kunigaikščio kanceliarijos registruotame M. Mažvydo laiške aprašomas siužetas. Jame Ragainės klebonas pasiaiškina dėl Tilžės miestiečio Pileono sūnaus Ambrosius (Brosien) Sethe skundo ir pretenzijų užimti diakono ar vaikų mokytojo pareigas¹¹⁶. Šis miestietis buvo skrybėlių gamintojas, 1549–1560 m. turėjęs 60 pėdų pločio sklypą Vokiečių gatvėje¹¹⁷. Savo skunde jis rašo, kad laišku ir atvykęs į Karaliaučių nusizėmusiai kreipėsi į kunigaikštį prašydamas pagalbos. Valdovui lankantis Tilžėje per sekretorių pilyje prašytojui buvo išduoti šeši šefeliai grūdų. Savo kunigaikščiui šis apibūdino kaip seno amžiaus bejėgį vargšą: *teiktųsi atsižvelgti į mano seną amžių ... aš šiuo metu nieko negaliu daugiau dirbti ... aš esu vargšas*¹¹⁸. Jis prašėsi įrašomas į ligoninę. Taip pat ir skiriamas mokytoju. Tačiau prašymas buvo atmestas¹¹⁹. Galime numanyti, kokio atlygio ketino sulaukti pretendentas. 1528 m. mokytojas Friedlande gaudavo 30 markių¹²⁰. Parašyti laišką valdovui M. Mažvydą paskatino prezidentas *Garsingasis ponas Andrius Aurifaberis (Andreas Aurifaber)*. Išegzaminavęs klebono atsiųstą Tilžės miestietį jis nustatė, kad mažamokslis Ambrosius tokioms pareigoms netinka, t. y. nėra *pasiruošęs sakyti pamokslus liaudžiai ir mokyti jaunuomenę lotynų kalbos*. Ambrosius teigė, kad gavo leidimą užimti šias pareigas iš aukštų kunigaikščio tarėjų Casparo Nostitio ar Baltasaro Gantzo. Tačiau tokio minėtų pareigūnų sprendimo patvirtinimo negavęs Ragainės hauptmanas atsisakė jį palaikyti ir ragino sulaukti raštiško prezidento atsakymo. Tilžės miestietis Ambrosius ne tik viešai apkaltino M. Mažvydą melagingai pažadėjus suteikti pareigas, bet ir pasmerkojo Osiandro mokymo sekimu. Todėl gindamasis nuo šmeižto klebonas pabrėžė būtinybę užtikrinti vaikų mokymo kokybę ir tiesioginiame kreipimesi į kunigaikštį nurodė autoritetingus įvykio liudytojus¹²¹. Originaliame Ambrosius (Brosien) Sethe, arba Shetenn, skunde dėl Osiandro mokymo ir „blogo vardo“, t. y. prastos reputacijos, skleidimo apie skundėją kaltinamas pats M. Mažvydas (*jis sakąs, aš esu nepakankami mokytas. Kadangi aš jam buvau negeras, tai ponas turėjo mane palikti ramybėje ir neteršti mano vardo*)¹²². Šią istoriją užbaigė 1560 m. lapkričio 2 d. Ragainėje surašytas Tilžėje hauptmano Perbandto priimtas sprendimas: *Kadangi K[kunigaikštiškoji] Š[šviesybė] iš pono klebono pateikto aiškaus, pagrįsto pranešimo suprato, kad jis šiam skundėjui mokyklos nepažadėjo, taip pat ponas prezidentas paegzaminavęs nustatė, kad jis tam darbui netinka, bažnyčios tarybos nariai jo taip pat nenori, o mokykla šiuo metu, kol bus gautas mokytesnis, yra aprūpinta, K. Š. dėl minėtų priežasčių negali padėti gauti šias mokyklinės pareigas*¹²³. Tokiame priklausomybių kontekste M. Mažvydo laiškuose valdovui esantys nuolankūs įsivardijimai vertintini ne tik kaip duoklė etiketui: 1549 m. – *Tavo šviesiajai aukštybei didžiai atsi-*

¹¹⁴ LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 340.

¹¹⁵ ZINKEVIČIUS, Z. Op. cit., p. 57.

¹¹⁶ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p.323–328.

¹¹⁷ KENKEL, H. *Häuserbuch der Stadt Tilsit 1552–1944*. Köln–Berlin: Grote, 1972, S. 86.

¹¹⁸ ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 527.

¹¹⁹ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 86.

¹²⁰ FALKENHAHN, V. Op. cit., S. 30.

¹²¹ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p.323–328.

¹²² ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 527.

¹²³ *Ibid.*, p. 528.

*davęs tarnas*¹²⁴, 1555 m. – *Tą tavo šviesiąją aukštybę didžiai maldaująs klientėlis*¹²⁵. Greta piniginių atlygio ir galimybės valdovo sąskaita – „iš pilies“ – gauti aprūpinimą maistu bei gėrimu buvo skiriama valda, privilegijų ūkinei veiklai, naudmenų. Šis ekonominis aspektas formaliai prilygino evangelikų liuteronų kunigus kitiems žemvaldžiams. Tokio ūkio plėtra ar veikla priklausė tik nuo paties šeimininko sėkmės ir gebėjimų. Kokiomis valdomis ir ūkiu disponavo M. Mažvydas?

Kunigai buvo priskirti prie laisvųjų (Freyen), kurie valdė didesnius žemės plotus, turėjo priklausomų žmonių, laikė karčemas. „Turkų mokesčiai“ mini už gaunamas pajamas iš žemės, gyvulių auginimo, alaus, salyklo prekybos apmokestintus kunigus: 1539–1540 m. Ragainės amtą – Johannesą von Tuseyną¹²⁶, 1540 m. Kremyčių amtą – Jurge'ą Rexiną¹²⁷, 1563 m., 1564 m. ir 1565 m. Žiokų kunigą¹²⁸, 1564 m. Neuhauso kunigą¹²⁹. Laisviesiems alaus darymas sau ir prekybai buvo įprasta praktika. 1564–1565 m. Žiokų kunigas buvo atleistas nuo mokesčių už nuo 2 lastų 23 šefelių iki 1 lasto salyklo¹³⁰. LDK karčemos teikė pajamas Romos katalikų bažnyčiai ir kunigams išlaikyti¹³¹. Prūsijoje taip pat užfiksuoti Evangelikų liuteronų bažnyčiai mokesčius mokėję karčemų savininkai ir karčemos: 1539 m. už 12 statinių po 40 šefelių salyklo mokėjo 2–4 Kremyčių amto bažnyčios alaus karčemos¹³²; 1542–1543 m. už 9 statines po 40 šefelių senasis Kremyčių kunigas (*Pffarher Alda*) ir kunigo smuklininkas mokėjo nuo 45 sidabro grašių iki 3 markių 20 sidabro grašių mokesčių¹³³. Taip pat ten užrašyti kunigai, apmokestinti už salyklą ir alų: 1542–1543 m. Postninkuose¹³⁴, Kaime¹³⁵, Rudavoje¹³⁶, Pabėčiuose¹³⁷, Germavoje¹³⁸, Vargiuose (*ponas Frantz*)¹³⁹, Schonewalde prie Valdavos¹⁴⁰, Heyligenwalde¹⁴¹, Želvoje¹⁴², Georgenburge¹⁴³. Tačiau M. Mažvydo paskelbtoje korespondencijoje tiesioginių užuominų apie pajamas už karčemas ar salyklą nėra.

1550 m. birželio mėn. laiške Ragainės klebonas M. Mažvydas išvardijo tik šiuos išlaikymui skirtus subjektus: 1. parapijos pieva; 2. „parapijos žemė“ – „parapijos laukas“ – „bažnytinė žemė“; 3. šios žemės naudmenos – medžiai ir juose įrengti aviliai¹⁴⁴. Pievos buvo svarbios laikant gyvulius – kaip ganykla, šėrimo, kraigo ir šieno šaltinis. 1539–1540 m. Ragainės kunigo Johanneso Tuseino ir dviejų jo valstiečių banda siekė 45,5 apmokestintų galvų ir buvo įvertinta 1,5 markių 1 šilingo 3 denarų mokesčiu. Pats kunigas laikė: 8 kinkomus arklius, 2 metinius kumeliukus, 6 kin-

¹²⁴ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p.254.

¹²⁵ *Ibid.*, p. 266.

¹²⁶ *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540*. Bd. 3: Ragnit–Instenburg–Georgenburg und Saalau, S. 129.

¹²⁷ *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540*. Bd. 1: Fischhausen–Schaaken–Neuhausen–Labiau, S. 129.

¹²⁸ *Ibid.*, S. 210, 224.

¹²⁹ *Ibid.*, S. 211, 224, 348.

¹³⁰ *Ibid.*, S. 210–211.

¹³¹ PAKARKKLIS, P. *Ekonominė ir teisinė katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV–XIX a.)*. Vilnius, 1956, p. 93–113, 120, 124–138.

¹³² *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540*. Bd. 1: Fischhausen–Schaaken–Neuhausen–Labiau, S. 261, 263, 270, 271, 272.

¹³³ *Ibid.*, S. 197, 198.

¹³⁴ *Ibid.*, S. 190.

¹³⁵ *Ibid.*, S. 193, 196.

¹³⁶ *Ibid.*, S. 187.

¹³⁷ *Ibid.*, S. 182.

¹³⁸ *Ibid.*, S. 179.

¹³⁹ *Ibid.*, S. 178.

¹⁴⁰ *Ibid.*, S. 175, 200.

¹⁴¹ *Ibid.*, S. 200.

¹⁴² *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540*. Bd. 3: Ragnit–Instenburg–Georgenburg und Saalau, S. 267.

¹⁴³ *Ibid.*, S. 299.

¹⁴⁴ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p.264–266.

komus jaučius, 4 melžiamas karves, 4 metines telyčias, 19 avių, 16 ožkų, 10 senų kiaulių¹⁴⁵. Arkliais naudotasi dirbant žemės ūkio darbus (ariant, akėjant) ir keliaujant (vežant, jojant). M. Mažvydo ūkyje arklių buvo ne taip jau mažai. 1558 m. jis teigė: *Aš turiu turėti ir arklių žemei dirbti, o tam poros jų neužtenka, bet reikia pirkti ir šerti daugiau*¹⁴⁶. Tačiau arklininkystėje nesisekė. 1551 m. rudenį Ragainės klebonas skundėsi, kad dėl arklių kritimo negalėjo tinkamai patręšti toliau esančios parapijos žemės¹⁴⁷. 1558 m. jis rašė: *...praėjusiais metais buvau pirkęs tris arklius ir vieną kumelę, bet tų pačių metų pavasarį tie trys arkliai padvėsė nuo nepagydomos ligos, o kumelei bernas nulaužė koją ir pabėgo; ji jau niekam nebetinka. Todėl dabar, nepaisydamas kitų savo bėdų, buvau priverstas pirktis kitus*¹⁴⁸. *Be arklių, laikyta ir kitų gyvulių (pecoris erat, atque pecore)*. Apie juos užsimenama 1550 m. birželio ir 1558 m. laiškuose¹⁴⁹. Tačiau tiksliau įvardijamos tik karvės¹⁵⁰. Todėl pievos buvo itin svarbi parapijos valdos dalis. Šių buvo dvi – didžioji parapijos pieva ir mažoji. Didžioji parapijos pieva driekėsi netoli nuo parapinės žemės. 1549 m. Ragainės hauptmanas greta patvenkė upelį, ir susidaręs tvenkinys ją užliejo. 1550 m., siekdamas apsirūpinti pašaru gyvuliams žiemos metui, M. Mažvydas prašė už apsemtąją skirti panašią pievą Krokiniškiuose (*Krokinischki*). Ši buvusi greta mažosios parapijos pievos¹⁵¹. Kaip baigėsi šis klebono ir hauptmano „nesusipratimas“, nežinia. Galbūt ta pati vieta, tik su prie jos pastatytu vandens malūnu, ar kažkuri kita pieva vėl paminėta prabėgus aštuoneriems metams rašytame M. Mažvydo laiške. Šį kartą įsiplieskęs kivirčas virto smurto protrūkiu. Iškilus ginčui dėl pievos ribos, „kaimietis“ hauptmano vežikas 1557 m. patvirtino priesaika, kad esanti pievos riba yra sena¹⁵². Prūsijoje buvo įprasta ribas nužymėti. 1595 m. sprendime dėl Klaipėdos miesto žvejybos privilegijos, ginčijamų ganyklų ir pievų prie Kuršių marių, miško kirtimo rašoma: *norint išvengti tolesnių ginčų, hauptmano padėjėjas privalo išskirtą vietovę riboženkliais pažymėti, kad visiems būtų aiškios ribos*¹⁵³. Tokia praktika siekė Vokiečių ordino valdymo metus. Prieš 1467 m., 1503 m., 1509 m. sudarytuose valdų užrašymuose Klaipėdos apylinkėse minimi natūralūs (upė, ežeras) ir dirbtiniai (grioviai, stulpai su trim įkirtimais, stulpai su dviem kryžiais, akmuo su vienu kryžiumi, akmuo su dviem kryžiais) riboženkliai¹⁵⁴. 1571 m. kunigaikščio Albrechto Friedricho išduotame Klaipėdos miestui didelio ploto dovanojimo rašte nurodomos ribos. Jos aprašomos įvardijant konkrečius natūralius orientyrus (tiltai, upės krantas, vieškelis) ir dirbtinį ženklimą (apkastais stulpais)¹⁵⁵. Todėl akivaizdu, kad Ragainės hauptmano vežiko priesaika dar kartą patvirtino ribą su jos riboženkliais. 1558 m. sulaužydamas priesaiką jis pažeidė ribą ir bandė iš klebono atimti *menką pievos sklypelį*. Tai galėjo įvykti vežikui perstūmus riboženklus (pvz., akmenis, stulpus), pervarius į svetimą pievą ganyti gyvulius, šienaujant svetimoje pievoje. Tikėtina, kad būta pirmojo atvejo. Nes M. Mažvydas nuogaštavo, kad tam bandydamas prieštarauti gali netekti visos pievos. Tada vežikas plūsdamas užpuolė kleboną ir jį sužeidė. Matyt, nesmarkiai, nes dėl to šis nematė reikalo bylinėtis atskirai (*neimant dėmesin plūdimų ir žaizdų, kurias man padarė tasai kaimietis*). Tačiau M. Mažvydas prašė kunigaikščio *duoti kilniajam ponui Ragainės viršininkui nurodymą pačiam apžiūrėti pažeidimą ir prideramai*

¹⁴⁵ *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540*. Bd. 3: Ragnit–Instenburg–Georgenburg und Saalau, S. 114, 129.

¹⁴⁶ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 308.

¹⁴⁷ *Ibid.*, p. 288.

¹⁴⁸ *Ibid.*, p. 308.

¹⁴⁹ *Ibid.*, p. 264, 309.

¹⁵⁰ *Ibid.*, p. 265.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 264–265.

¹⁵² *Ibid.*, p. 312.

¹⁵³ ZEMBRICKIS, J. *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. Klaipėda, 2002, p. 92.

¹⁵⁴ *Ibid.*, p. 58, 62–63, 64.

¹⁵⁵ *Ibid.*, p. 92.

*nubausti savo priesaiką sulaužiusį pažeidėją*¹⁵⁶. Į konfliktą įsitraukęs Ragainės hauptmanas nevengė tiesiogiai spausti kleboną. Net potvyniui pakilus, dėl malimo jam buvo siūloma keliauti toli už Nemuno į Viešvilę. M. Mažvydas prašė kunigaikščio duoti nurodymus Ragainės amtmonui, kad šiam esant ir nesant už įprastą malūno pyliavos dalį nuo saikelio Ragainėje nebūtų atsisakoma sumalti truputį grūdų. Jis pagrįstai nuogaštavo: *jei nebus tavo šviesiosios aukštybės nurodymo, bijau, kad susidarys kliūčių, kurias supykęs burmistras galės dar padidinti*¹⁵⁷. M. Ročka burmistru vertė lotynišką žodį *Burggravius*. Šį laikytume vediniu iš *Burggraff, Burggrafen* (lot. *praefectus, castellanus*). Taigi prisibijoma burggrafo arba to paties hauptmano nemalonės. Tai patvirtina ir kitame laiške kunigaikščio titulatūroje *Burggravio Nurembergensi*¹⁵⁸.

1551 m. po derliaus nuėmimo rašytame laiške žemė apibūdinama detaliau: *mano Ragainės parapijos žemė yra toli nuo Ragainės ir kad labai nederlinga. Mat, ji yra beveik pusę mylios atstumu nuo Ragainės, ir dėl blogo kelio neįmanoma ten nuvežti mėšlo tręšimui*¹⁵⁹. Šiame laiške M. Mažvydas prisipažįsta: *aš galėčiau gerai pragyventi iš tos žemės, jei ten gyvenčiau ir jei ji nebūtų taip toli nuo bažnyčios ir nuo mano namų: tada aš pasistengčiau ją patręšti. Bet kadangi ji yra toli nuo Ragainės ir <...> dėl didelio nuotolio sunku ją patręšti*¹⁶⁰. Todėl jis paprašė kunigaikščio pakeisti parapijos žemę į artimesnę, kurioje galėtų ūkininkauti su mažesnėmis laiko bei darbo sąnaudomis¹⁶¹. Netrukus šie nesklandumai buvo išspręsti, ir 1551 m. lapkričio 17 d. M. Mažvydas džiaugdamasis pranešė: *dėl tavo aukštybės palankaus dosnumo esu aprūpintas gera ir arčiau esančia žeme*¹⁶². Iš ankstesnio laiško aiškėja, kad keičiamas sklypas rinktas iš *dvejų Ragainės gyventojų neužimtų žemių*¹⁶³. Valdovui pritarus nuspręsta perduoti *anksčiau žuvininkui* (lot. *piscatoris*) *priklausiusį žemės sklypą čia, Ragainėje*¹⁶⁴. 1551 m. gruodžio 6 d. kunigaikščio parengtame atsakyme patikslinamos šio keitimo detalės ir sąlygos: *vienas iš prūsų tebus apgyvendintas klebono žemėje ir, iš kitos pusės, prūso tegu bus atiduota klebono nuosavybėn, tačiau su pastarojo sutikimu ir tokiu būdu, kad prūsas, kuris persikelia į dabartinę klebono žemę, artimiausioje ateityje galėtų visiškai atlikti ir tesėti visas prievoles ir baudžiavą*¹⁶⁵. 1560 m. vasarą klebonas paprašė Ragainėje apsilankiusio kunigaikščio suteikti papildomai žemės: *aš prašiau ir gavau aikštelę namui ir sklypelį dirbamos žemės daržui bei kitiems mano žmonos patogumams*¹⁶⁶. Kurį laiką neradęs laisvo sklypo, M. Mažvydas patikslino savo prašymą: *...aš reikalavau iš jo kilnybės paskirti man vieną kalnelį šiapus Nemuno upės su aplink esančia aikštele*¹⁶⁷. Ragainės hauptmanas pažymėjo, kad tai buvo *Šliosbergu vadinamas kalnelis su aikštele*¹⁶⁸. 1560 m. lapkričio 2 d. gautame laiške M. Mažvydas jį apibūdino detaliau, prašydamas *atiduoti ... kalnelį su prie jo esančia aikštele, kurios dydis vargu ar sudarys pusę manso*¹⁶⁹. Ar sklypas buvo perduotas klebonui, nežinia. Taip pat neaišku, ar ši nuosavybė buvo paskirta asmeniniam naudojimui, paveldimojon nuosavybėn ar kaip parapinės žemės

¹⁵⁶ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 312.

¹⁵⁷ Ibid., p. 312.

¹⁵⁸ Ibid., p. 292.

¹⁵⁹ Ibid., p. 288.

¹⁶⁰ Ibid., p. 290.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Ibid., p. 296.

¹⁶³ Ibid., p. 290.

¹⁶⁴ Ibid., p. 296.

¹⁶⁵ ROČKA, M. *Dar kai kas nauja apie Martyną Mažvydą*, p. 56.

¹⁶⁶ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 316.

¹⁶⁷ Ibid., p. 316.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Ibid.

mės dalis. Kažkokią dalį parapinės žemės galėjo tiesiogiai paveldėti kunigo įpėdiniai, nes 1558 m. M. Mažvydas siūlėsi už išlaikymą kunigaikščiui gražinti visą parapijos lauką be precedento ateičiai mano įpėdiniams¹⁷⁰. Dar aiškiau apie tai rašoma 1551 m. gruodžio 6 d. kunigaikščio parengtame atsakyme Ragainės klebonui: *Ir klebonas dabar, kaip ir anksčiau, taip teapdirba neapleisdamas savo žemę, kad po jo kitas klebonas nedėtų pastangų dar kartą ją pakeisti*¹⁷¹.

1560 m. surašytame testamente M. Mažvydas žmonos mirties atveju rašė, kad *sau vienam pasi-laiko visą jų turtą, naudojimosi ir palikimo teisę, ar jis yra nejudamasis ... Prūsų hercogystėje ar už jos ribų, ir kitaip jų vardu priklausytų be išimties, kaip tikrą nuosavybę ir savą turtą, be jokio dalinimo ir galimų kliūčių ir galėtų neleisti ar leisti naudotis juo*¹⁷². Po metų tai įgijo tiesioginę reikšmę, nes Ragainės klebono valdomų sklypų kiekis ne mažėjo, o išaugo. Tikėtina, su naujomis valdomis padaugėjo ne tik rūpesčių, bet ir pajamų. M. Mažvydo nuosavybė minima 1561 m. spalio 12 d. Jurbarko valsčiaus ir kuriamo Nowa Wolia miesto (Virbalio) inventoriuje¹⁷³. Šis pasienio valsčius Lenkijos karaliaus, LDK kunigaikščio Žygimanto Augusto buvo perduotas užstatu už paskolą karo išlaidoms Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui. Vietiniai gyventojai privalėjo mokėti iki tol nustatytus mokesčius Prūsijos valdovui ir paklusti šio administratoriams. Tačiau jiems galiojo ne Prūsijos, o LDK teisė¹⁷⁴. Lenkijos karalius pasiliko teisę rinkti laikiną sidabrinę valstybės gynybai, mokesčius už pastotes ir Jurbarko valsčiaus mokesťį už medų. Taip pat bitynus miškuose bei pačias girias, miškus, šilus. Pinsko ir Kobrino seniūnui, Punios ir Darsūniškio girios girininkui Andriui Davainai buvo pavesti karaliui likę girios sargai bei šauliai Pašeimemyje, Stanaičiuose, Kybartuose. 1567 m. sugražinus 30 000 talerių skolą, LDK valsčių atgavo¹⁷⁵. Prūsijos administravimo laikotarpiu iš valsčiaus bandyta išgauti kuo daugiau naudos: kirsta mediena, o tuščios žemės dalijamos Prūsijos pavaldiniams. Nowa Wolia mieste sklypus namams, dirbamajai žemei, daržams bei teisę laikyti karčemas gavo ir keletas tilžiškių, pvz., „*Centvri Altman s Tilže*“ rinkos aikštėje turėjo keturių prentų sklypą namui¹⁷⁶, 20 margų daržui tarp Jurbarko gatvės ir miestiečių valakų¹⁷⁷; Ianekas Tilženaitis (Ian Tilžanowicz, Ianko Tilžanin) rinkos aikštėje turėjo keturių prentų sklypą namui¹⁷⁸, naujai perimtą keturių prentų sklypą namui tarp Punios ir ragų prie Aplinkinės gatvės¹⁷⁹, vieną miestiečiams išdalyto pūdymo margą¹⁸⁰, po vieną midaus, alaus, degtinės karčema¹⁸¹; turėję namui keturių prentų sklypus Vištyčio gatvėje Bestikas iš Tilžės ir Prūsų gatvėje – „Tilzanowa“¹⁸². 1555 m. gegužės 10 d. karalienė Bona iš Ašmenos atkeltam šio miesto Romos katalikų bažnyčios klebonui Mikalojui (lot. *Nicolaus de Oszmiana*) išlaikyti skyrė šešis valakus žemės, aštuonis daržus mieste, laisvą nuo mokesčių smuklę, Vaišvilaičių pievą ir keturias kapas lietuviškų grašių iš Nowa Wolia mokesčių¹⁸³. Prūsijai valdant Nowa Wolia miestą,

¹⁷⁰ Ibid., p. 308.

¹⁷¹ ROČKA, M. Dar kai kas nauja apie Martyną Mažvydą..., p. 56.

¹⁷² ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 524.

¹⁷³ *XVI amžiaus Lietuvos inventoriai* (Istorijos archyvas, t. 1). Sud. K. JABLONSKIS. Kaunas, 1934, p. 638, 643, 648, 651.

¹⁷⁴ TOTORAITIS, J. *Sūduvos Suvalkijos istorija*. Marijampolė, 2003, p. 131.

¹⁷⁵ Ibid., p. 132.

¹⁷⁶ *XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, p. 636.

¹⁷⁷ Ibid., p. 648.

¹⁷⁸ Ibid., p. 636.

¹⁷⁹ Ibid., p. 641.

¹⁸⁰ Ibid., p. 642.

¹⁸¹ Ibid., p. 648–650.

¹⁸² Ibid., p. 639.

¹⁸³ *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*. T.2 Kretinga, Skuodas, Šiauliai, Šventoji, Varniai, Veliuona, Vieksniai, Virbalis, Vladislavovas. Sud. A. TYLA; D. ŽYGELIS; R. FIRKOVIČIUS; D. ANTANAVIČIUS. Vilnius, 1997, t. 2, p. 211–213.

Romos katalikų klebonas turėjo: keturių prentų sklypą namui Punios gatvėje¹⁸⁴, keturių prentų laisvą sklypą namui Prūsų gatvėje¹⁸⁵, keturių prentų sklypą namui Pirklių gatvėje, du sklypus po keturis prentus namams tarp Punios ir ragų prie Aplinkinės gatvės¹⁸⁶, vieną margą pūdymo¹⁸⁷, penkis daržus po vieną margą¹⁸⁸, „laisvas“ dvi karčemas midaus ir alaus¹⁸⁹, 6 valakus miestiečių lauke. Pastarieji buvo karaliaus suteikti papirijai išlaikyti ir atleisti nuo mokesčių¹⁹⁰. Nuorodos į laisvas karčemas, laisvą sklypą namui gali reikšti, kad inventoriaus sudarymo metu šis kunigas klebonas čia negyveno ar jo vieta buvo neužimta. Neabejotina, kad Nowa Wolia miesto Romos katalikų kunigas klebonas materialiai buvo geriau aprūpintas nei jo kolega evangelikas liuteronas Ragainėje. Turbūt Prūsijos valdovo skatinami Nowa Wolia kūrėsi lietuviai evangelikų liuteronų kunigai ir jų artimieji. Galbūt tokiu būdu ne tik pasirūpinta jų išlaikymu, bet ir tikėtasi šį tikėjimą skleisti tarp laikinai administruojamo Jurbarko valsčiaus gyventojų. Vienas iš liuteronų buvo 1549 m. įsteigtos Širvintų bažnyčios kunigas *Thomasz Gedkont*, *Tomasz Giedkont*, *Thomass s Poschirwinczia*. Nowa Wolia mieste jis turėjo: keturis sklypus po keturis prentus namui – Turgaus aikštėje, Pucko gatvėje, du sklypus tarp Punios ir ragų prie Aplinkinės gatvės¹⁹¹, keturis sklypus po vieną margą pūdymo (du sklypus kartu su dviem bendrasavininkiais)¹⁹², 20 margų daržą¹⁹³, 2 valakus žemės (kartu su dviem bendrasavininkiais)¹⁹⁴. Šiame mieste su kunigu nuosavybės įsigijo ir jo tėvas *Iurgi Gedkont*, *Ivrgi Giedkonth*¹⁹⁵. Jie kartu turėjo vieną margą pūdymo¹⁹⁶, vieną valaką žemės¹⁹⁷. Jurgis Gedkontas užrašytas kaip keturių prentų sklypo namui Punios gatvėje¹⁹⁸, dviejų po vieną margą daržų šeimininkas¹⁹⁹. Kitas Širvintos kunigo Tomo Gedkonto partneris, su kuriuo valdė vieną valaką ir vieną margą pūdymo, buvo *Marczin Moźwid z Ragnety*²⁰⁰. Šio turtas buvo kuklesnis: penktasis keturių prentų sklypas namui kairėje Punios gatvės pusėje žvelgiant į Turgaus pusę²⁰¹, 20 margų daržas²⁰². Ragainės kleboną ir Širvintos kunigą Nowa Wolia mieste siejo kaimynystė – ribojosi jų namų sklypai Punios gatvėje. Nowa Wolia mieste abiem evangelikų liuteronų dvasininkams ir kitiems naujakuriams iš Prūsijos buvo taikomos mokesčių lengvatos. Jie atleisti trejus metus, t. y. iki 1564 m., nuo mokesčių už kiekvieną sklypo Turgaus aikštėje ir gatvėje prentą²⁰³ ir daržo margą²⁰⁴, nuo mokesčių išdui už pūdymą, nes miestiečių valakuose nebuvo išskirto trečiojo lauko²⁰⁵. Šešerius metus, t. y. iki 1567 m., už kiekvieną valaką naujakuriai mokėjo tik pusę sumos – pusę kapos

¹⁸⁴ *XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, p. 638.

¹⁸⁵ *Ibid.*, p. 639.

¹⁸⁶ *Ibid.*, p. 641.

¹⁸⁷ *Ibid.*, p. 643.

¹⁸⁸ *Ibid.*, p. 645.

¹⁸⁹ *Ibid.*, p. 649, 650.

¹⁹⁰ *Ibid.*, p. 652.

¹⁹¹ *Ibid.*, p. 636, 638, 641.

¹⁹² *Ibid.*, p. 643, 644.

¹⁹³ *Ibid.*, p. 648.

¹⁹⁴ *Ibid.*, p. 651.

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ *Ibid.*, p. 643, 644.

¹⁹⁷ *Ibid.*, p. 651.

¹⁹⁸ *Ibid.*, p. 638.

¹⁹⁹ *Ibid.*, p. 645.

²⁰⁰ *Ibid.*, p. 643, 651.

²⁰¹ *Ibid.*, p. 638.

²⁰² *Ibid.*, p. 648.

²⁰³ *Ibid.*, p. 643.

²⁰⁴ *Ibid.*, p. 645.

²⁰⁵ *Ibid.*, p. 644.

grašių ir 30 grašių²⁰⁶. Palyginkime – mokesčiai, kuriuos Ragainės klebonui būtų reikėję sumokėti: už 4 prentų namo sklypą prie gatvės – 20 pinigėlių; už 20 margų daržą – 60 grašių 80 pinigėlių; už pusę valako miestiečių lauke – pusę kapos grašių ir 30 grašių. Taigi išeitų 90 ir pusė kapos grašių 100 pinigėlių suma, nuo kurios atleidimas buvo didelė paskata. Tačiau tuo pasinaudoti ilgiau neteko – po kelerių metų M. Mažvydas mirė. Kas ir kaip perėmė jo asmeninį turtą, dar neištirta.

M. Mažvydas lakoniškai apibūdina savo ūkininkavimą – ketinimus, darbų organizavimą ir eigą, gautus rezultatus. Skųsdamasis dėl per šešerius kunigo nebuvimo metus išsikerojusio parapijiečių įpročio savivaliauti parapijos lauke (*Iš tikrųjų kaip kitų žmonių laukams neturi būti daroma jokia žala, taip ir parapinis laukas neturi patirti kokių nors nuostolių bei žalos. Tikiuosi, jog, kai turėsiu tavo aukštybės nurodymą, mano laukas daugiau nebepatirs jokios žalos*), jis nurodė ne tik, ką reikėtų daryti, bet ir kas sudarė parapinę žemę: *uždrausti jiems toliau daryti tokią žalą laukui, pasėliams ir pievoms*²⁰⁷. *Taigi, be pievų, yra pasėliai (žiemenčiai, vasarojus) ir laukas – pūdymas*. M. Mažvydas laiškuose apie ūkinius darbus kalba pirmuoju asmeniu ir nurodo, kad rūpinosi arkliais nuvežti mėšlo dirvai tręšti, žemei dirbti²⁰⁸, įsigyti javų sėklos ir ją pasėti²⁰⁹, ilgų tvorų tvėrimu apie laukus ir jų taisymu²¹⁰. Skųsdamasis savo parapijiečių užsispyrimu, nepaklusnumu ir tamsumu, pamini įprastus jų darbus, kurie turėjo nelabai skirtis nuo jo ūkio veiklos. 1551 m. rudenį rašytame laiške nurodomas kai kurių iš jų pasiteisinimas: *Man dieną ir naktį labiau rūpi lauko ir namų darbai, negu Viešpaties malda ir tikėjimo straipsniai*²¹¹. Tokie parapijiečiai nelankė bažnyčios sekmadieniais net Kalėdų, Naujųjų metų, Trijų karalių, Grabnyčių, Apreiškimo, Velykų, Dangun žengimo, Sekminių švenčių metu ir ypač pavasarį bei vasarą, nes *dirba žemės darbus, sėja, šienauja, pjauna javus, visa tai veža į klojimus ir pagaliau ruošia miškuose ūkio padargus*²¹². Pavasarį ir žiemą tokie parapijiečiai vėl neturėjo laiko bažnyčiai, nes *kulė javus*²¹³. Todėl Ragainės klebonas rašė: *būtų gera, šviesusis kunigaikšti, jei jiems būtų uždrausti tie darbai, ypač sekmadieniais, kada būtų geriau, kaip ir tinka geriems krikščionims, klausytis Dievo žodžio, negu prakaituoti dirban*²¹⁴. 1551 m. gruodžio 6 d. kunigaikščio parengtame atsakyme M. Mažvydas ne tik raginamas *krikščionišką mokslą skelbti*, bet jam asmeniškai uždeda pareigą pasirūpinti, kad žmonės *stropiai atliktų baudžiatvą darbų*²¹⁵.

Iš atskirų laišku fragmentų gali susidaryti įspūdis, kad klebonas visus darbus dirbo pats. Tai paneigia to laikotarpio praktika. 1539–1540 m. Ragainės kunigas Johannesas von Tuseinas turėjo du valstiečius. Jų banda buvo gerokai kuklesnė už šeimininko. Jonellis laikė: du kinkomus arklius, vieną metinį kumeliuką, du kinkomus jaučius, dvi melžiamas karves, penkias avis, vieną ožką, penkias kiaules. Hansas Bockas dar mažiau: vieną kinkomą arklį, vieną melžiamą karvę, vieną antrametę telyčią, penkias avis, vieną ožką ir keturias senas kiaules²¹⁶. 1539 m. Įsručio amte Tammau kunigas Janas (Jan Pastor) mokėjo už „būdininką“ (*ein Budinicker*), t. y. laikiname statinyje gyvenusį asmenį, tris sidabro grašius²¹⁷. Paprastai būdose gyveno medieną, pelenus ruošę darbininkai,

²⁰⁶ Ibid., p. 652.

²⁰⁷ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 265–266.

²⁰⁸ Ibid., p. 288.

²⁰⁹ Ibid., p. 289.

²¹⁰ Ibid., p. 308.

²¹¹ Ibid., p. 277.

²¹² Ibid., p. 278.

²¹³ Ibid., p. 278.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ ROČKA, M. Dar kai kas nauja apie Martyną Mažvydą..., p. 56.

²¹⁶ *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540*. Bd. 3: Ragnit–Instenburg–Georgenburg und Saalau, S. 114, 129.

²¹⁷ Ibid., S. 207.

žvejai, medžiotojai, medaus ir vaško rinkėjai. 1540 m. tarp Kremyčiuose prie bažnyčios gyvenusių ir Jurge'ui Rexinui priklausiusių 17 vyrų minimi: kunigo dvaro valdytojas (*Pharher Hofeman*), kunigo daržininkas (*des Pfarher Gertner*)²¹⁸. Tais pačiais metais prie Arnavos bažnyčios surašyti 9 vyrai, tarp kurių buvę daržininkai Paelis bei Siriegkas, galėję dirbti kunigui²¹⁹. Kelios užuominos patvirtina, kad panašus ūkio organizavimas nebuvo svetimas ir pačiam M. Mažvydui. 1551 m. lapkričio 17 d. kunigaikštį pasiekusiame Ragainės klebono laiške rašoma: *žemės dalį buvau apgyvendinęs valstiečiais, kurie man padėdavo ūkio darbuose*²²⁰. Įkurdintieji savininkui už naudojimąsi skirtu sklypu ir apsigyvenimą turėjo atsilyginti atodirbiu, natūraliais produktais, pinigais. Valdai pakeitus šeimininką, jie likdavo ten (*Gavęs kitą žemę, buvau priverstas tuos valstiečius palikti*). Todėl M. Mažvydui teko prašyti kunigaikščio: *ūkio darbams laikinai panaudoti minėtus valstiečius, kol susirasiu kitus ir juos apgyvendinsiu neseniai man skirtame sklype*²²¹. Kaip tai įsivaizdavo pats klebonas, sužinome iš 1558 m. laiško: *iš turimo parapijos lauko gyvenčiau, atidavęs jį įdirbti ir apsėti kitam žmogui ir gaudamas tik trečią grūdą ir žmona su tarnu bei tarnaitė, o taip pat su gyvuliais gyvens iš žemės, atiduotos apdirbti iš trečios dalies kuriam nors iš kaimynų*²²². M. Mažvydui nepavykus parapijos ūkio valdymo perduoti kitam, 1561 m. liepos 22 d. laišku teko prašyti kunigaikščio, kad šis lieptų *duoti man pasavaičiui vieną, o paskui kitą darbininką arba baudžiauninką, nes neturiu jokių darbininkų ir net gauti jų negaliu savo žemei apdirbti ir kitiems ūkio darbams. Be darbininkų visas ūkis ritasi prie visiško nustumimo*²²³.

Be parapijos žemėje gyvenančių ar ją už gauto derliaus dalį naudojusį asmenų, Ragainės klebono ūkyje dirbo samdiniai. 1558 m. M. Mažvydas rašė apie bernų iš *Žemaitijos ir Lietuvos* samdą. Jų įkainiai buvo pigesni, bet kaip darbininkai buvo ne tokie patikimi nei vietiniai. Pastarųjų darbas buvo brangiau apmokamas arba jų tiesiog nebuvo daug. Tuo tarpu samdyti svetimšalius bernus buvo rizikinga, nes tie, *pridarę nuostolių, prisirinkę drabužių ir kitokių apyvokos daiktų, pabėga*²²⁴. Dėl ko buvo taip išsigandęs Ragainės klebonas, sužinoma iš vieno sakinio: *kumelei bernas nulaužė koją ir pabėgo; ji jau niekam nebetinka*²²⁵. Kaip minėjome kalbėdami apie Ragainės klebono pajamas, smulkesnius patarnavimus namuose atlikdavo tarnas ir tarnaitė²²⁶. Jų laikė ir kiti kunigai. 1539–1540 m. už Klaipėdos kunigo namuose (*Capplans Hausse*) esančią netekėjusią samdinę buvo mokamas 3 sidabro šilingų mokestis. Už vedusį samdinį mokytojas (*Schulmeister*) Klaipėdoje mokėjo 6 sidabro šilingų²²⁷. Atrodo, kad tam tikra ūkinė veikla buvo patraukli M. Mažvydo žmonai Benignai. Apie tai užsimenama 1560 m. vasarą, prašant skirti *sklypelį dirbamos žemės daržui bei kitiems mano žmonos patogumams*²²⁸.

Parapijos žemė teikė ir kitų naudmenų. 1550 m. birželio mėn. rašytame laiške Ragainės klebonas mini joje augusius medžius. Tuose medžiuose prieš šešerius metus ar seniau leido kitiems įsirengti avilius *su ta sąlyga, kad jie pusę medaus iš kiekvieno avilio atiduotų klebonams*²²⁹. M. Mažvydui perėmus parapiją, avilių tokiuose medžiuose turėjo *kai kurie <...> šviesiosios aukštybės valdiniai ir kai kurie Ragainės kilmingųjų valdiniai, kaip Hansas fon Tubingas* [Hans von Tubing], *Martyno*

²¹⁸ *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540*. Bd. 1: Fischhausen–Schaaken–Neuhausen–Labiau, S. 149, 268, 269.

²¹⁹ *Ibid.*, S. 152.

²²⁰ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 296.

²²¹ *Ibid.*, p. 297.

²²² *Ibid.*, p. 308, 309.

²²³ *Ibid.*, p. 332, 333.

²²⁴ *Ibid.*, p. 308.

²²⁵ *Ibid.*

²²⁶ *Ibid.*, p. 309.

²²⁷ *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540/2*. Bd. 2: Memel–Tilsit, S. 167.

²²⁸ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 316.

²²⁹ *Ibid.*, p. 265.

Fricas [Martini Fritz], *Antano* [Antonii] *ir kitų* [žmonės]²³⁰. Jis skundėsi, kad šešerius metus parapijai neturėjęs kunigo, *aukštybės valdiniai, tiek Ragainės kilmingųjų valdiniai, kuriems buvo leista įsitaisyti avilius bažnyčios žemės medžiuose, visą medų sunaudodavo ir iki šiol sunaudoja patys*²³¹. Taigi parapija patyrė nuostolių. Todėl M. Mažvydas prašė kunigaikščio *duoti nurodymą kilmingajam ponui Ragainės viršininkui ir savo įsakymu priversti visus tuos, kurie bažnytinėje žemėje turi avilių, ateityje duoti man pusę medaus iš kiekvieno avilio*²³². Taigi Ragainės klebonas geranoriškai atsisakė kompensacijos už šešerių metų naudojimąsi parapijos žemės medžiais ir prašė patvirtinti turimą teisę bei tokių naudotojų prievoles. Toks nuolaidus ir pragmatiškas žingsnis turėjo išspręsti bręstantį ginčą *su šviesiosios aukštybės valdiniais*, t. y. administratoriais, kilmingaisiais taikiai. Avilių savininkai iki tol neprižiūrėjo parapijos žemėje jau buvo įpratę elgtis savavališkai. M. Mažvydas teigė: *suvažiavę apžiūrėti bičių, jie nugano pasėlius ir pievas, vogčiomis gabenasi malkas iš mano lauko ir daug kitokios žalos jam pridaro*²³³. 1551 m. nuėmus derlių rašė, kad kunigaikštis raštu įpareigojo Ragainės valdytoją priversti atsiskaityti su juo perduodant pačias bites (*grąžinti mano nuosavybėn parapinės žemės qžuoluose esančias bites; kaip ir tavo aukštybė savo raštu buvo liepusi jas grąžinti*)²³⁴. Tuo raštu M. Mažvydas kreipėsi į valdytoją, kuris, regis, vilkino šį reikalą²³⁵. Noru nesipykti su galingaisiais avilių savininkais ir klebonu galima paaiškinti valdytojo rastą „kompromisą“: 1551 m. lapkričio 17 d. išspręstas parapinio lauko perkėlimas į kitą sklypą – be minėtų avilių²³⁶.

Dabar pabandykime įvertinti, kokie asmenys sudarė turėjusiųjų avilius grupę. 1539–1540 m. Turkų mokesčiai Ragainės valsčiuje mini 4 laisvuosius. Ragainės valsčiuje 4 laisvųjų (*freyen*) apmokestinamą gyvąjį turtą sudarė 481 galva. Už jas mokėtas 16 markių 2 sidabro grašių 3 denarų činšas, o už laisvojo statusą mokėtas ir 12,5 markės mokeskis²³⁷. Be asmeninės valdos, jiems buvo priskirti 44 pavaldžių asmenų ūkiai: 10 laisvųjų valstiečių, 5 valstiečių, 1 valstiečio bendro, 4 neįvardytų, 24 vienišių padienių (*Ledigenger*)²³⁸. Vienam jų – Hansui von Dubingennui – priklausė 10 valstiečių ir 11 vienišių padienių ūkių. Hanso von Dubingenno apmokestintą bandą sudarė 71½ apmokestintų galvų: 17 kinkomųjų arklių, 6 keturmečiai kumeliukai, 6 trimečiai kumeliukai, 7 metiniai kumeliukai, 9 kinkomieji jaučiai, 2 keturmečiai buliukai, 10 melžiamųjų karvių, 6 metinės telyčios, 40 kiaulių, 15 metinių paršelių, 7 avys, 11 ožkų. Už jas savininkas mokėjo 2 markes 23 šilingus 3 denarus²³⁹. Už savo valstiečių apmokestinamą 215½ galvų bandą jis mokėjo 7 markes 11 šilingų 3 denarus. Be to, jam teko dar sumokėti 8½ markių už ūbo valdą ir namą²⁴⁰. Laisvajam Fritczui buvo priskirti 10 asmenų ūkiai: 2 valstiečių, vieno iš valstiečių bendro, 7 vienišių padienių. Pas patį Fritczą surašyta 60½ galvų apmokestinama banda: 19 kinkomųjų arklių, 3 trimečiai kumeliukai, 4 metiniai kumeliukai, 8 kinkomieji jaučiai, 3 trimečiai buliai, 8 melžiamosios karvės, 9 metinės telyčios, 20 avių, 12 ožkų, 33 kiaulės. Už visą apmokestinamą gyvąjį inventorių – 129 galvas – ir buvo mokama 4 markės 18 sidabro grašių. Taip pat 2 markės už 4 ūbų dydžio

²³⁰ Ibid.

²³¹ Ibid.

²³² Ibid.

²³³ Ibid.

²³⁴ Ibid., p. 290.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Ibid., p. 296.

²³⁷ *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540*. Bd. 3: Ragnit–Instenburg–Georgenburg und Saalau, S. 129.

²³⁸ Ibid., S. 110–114, 129.

²³⁹ Ibid., S. 110.

²⁴⁰ Ibid., S. 129.

4 *freyen hofenn* (laisvųjų dvarus ar ūkius)²⁴¹. Laisvasis Antonius Segemundtas turėjo 90½ galvas apmokestinamo gyvojo inventoriaus, už kurį mokėjo 3 markes 1 šilingą 3 denarus. Iš tos bandos pas patį buvo surašyta 49 galvos: 14 kinkomųjų arklių, 1 metinis kumeliukas, 8 kinkomieji jaučiai, 13 melžiamųjų karvių, 2 buliai, 3 metinės telyčios, 12 avių, 7 ožkos, 20 kiaulių. Jam priklausė 11 asmenų ūkiai: 1 valstiečio, 4 neįvardytų, 6 vienišių padienių. Už 4 savo vienišius padienius Antonius Segemundtas mokėjo 6 markes 1 sidabro grašį 3 denarus²⁴². Per metų ketvirtį jis turėjo sumokėti 3 markes 1 sidabro grašį 3 denarus ir 2 markes už 4 ūbus²⁴³. Ketvirtuoju įvardytas pats M. Mažvydo pirmtakas – Ragainės kunigas Johannesas von Tuseinas²⁴⁴. Jis galėjo būti kilęs iš vietinių žemvaldžių. Tusainiai buvo gyvenamoji vietovė pakilus prieš srovę aukštyne, už Ragainės, kairiajame upės krante. 1475 m. Jorgui von Reistirui užrašyta valda padėjo pagrindą Tusainių (*Tus-sainen*) dvarui²⁴⁵. Tusainiuose tiesiogiai neminimi 1539–1540 m. Turkų mokesčiai. Apie šią vietą užsimenama kaip apie kunigo valdą – laisviesiems priskirtas kunigas Johannesas von Tuseinas, t. y. iš Tusainių, čia jis turėjo du valstiečius²⁴⁶. Reikia pripažinti, kad M. Mažvydas susidūrė su pačiais turtingiausiais ir įtakingiausiais amto žemvaldžiais. Su jais hauptmanas negalėjo nesiskaityti.

Neatrodė, kad vėliau Ragainės klebonui tekusios valdos buvo gausios naudmenų. 1561 m. liepos 22 d. savo patrono kunigaikščio šis prašė, kad *šviesiosios aukštybės paliepimu iš parapijiečių galėčiau gauti sau malkų. Jokio apsunkinimo jiems dėl to negali būti, jei jie duotų man vieną vežimą malkų per metus*. Toliau pabrėžė – priešingu atveju *būsiu priverstas jų gamintis su dideliu dūsavimu*²⁴⁷. Šis atodūsis gali nurodyti tiek silpnėjančią sveikatą, tiek parapijiečių abejingumą (valdovui tenka įsakyti pristatyti malkas) ganytojui...

Pastatai: parapijos ir asmeniniai

Apie M. Mažvydai valdyti tekusius Ragainės parapijos statinius kol kas žinome labai mažai. Visų pirma apie bažnyčią. Jau 1721 m. sudaryta komisija maro nuniokotam kraštui atkurti pažymėjo, kad Ragainės bažnyčios pastatas labai susidėvėjęs. Todėl 1735 m. senoji bažnyčia buvo nugriauta. Jos vietoje iškilo naujas pastatas. Nežinoma, kas jame buvo integruota iš senojo. Ar jis iškilo ant senosios bažnyčios pamatų, ar tik jos sklype. 1757 m. rugsėjo 24–27 d. naująją bažnyčią ir mokyklą sudegino įsiveržę rusų kariai. Jos vietoje 1771 m. vėl pastatyta bažnyčia tebestovi iki šių dienų²⁴⁸. Neaiški ir pirmojo Ragainės bažnyčios pastato istorija. Tikėtina, kad nedidelė Romos katalikų bažnyčia iškilo prieš pat Vokiečių ordinui lemtingus 1410 m. įvykius. Ji paminėta 1403 m.²⁴⁹ 1402–1403 m. pastatyta malūno užtvanka ir įrengtas malūnas, 1397–1409 m. – nauja pilis, 1409 m. – pranciškonų vienuolynas rodo ketinimą čia kurti didesnę centrą ir galbūt suteikti platesnes teises. Tačiau Žalgirio lauke pakirstai valstybei nebuvo lemta to įgyvendinti²⁵⁰. Ant kalvelės išaugusi bažnyčia su aštriakuolių tvora bei greta esančiu priešpiliu buvo integruota į pilį papildančią gynybinę sistemą. Ji dengė gyvenvietę ir prirėkus galėjo priešintis pilies užnugarį puolantiems

²⁴¹ Ibid., S. 113, 114, 129.

²⁴² Ibid., S. 112, 113.

²⁴³ Ibid., S. 129.

²⁴⁴ Ibid., S. 139, 140.

²⁴⁵ VILEIŠIS, V. *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*. Vilnius, 2008, p. 68.

²⁴⁶ *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540*. Bd. 3: Ragnit–Instenburg–Georgenburg und Saalau, S. 114, 129.

²⁴⁷ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 333.

²⁴⁸ PURVINAS, M. Ragainės urbanistinės raidos bruožai. *Kultūros paminklai*, 2010, Nr. 15, p. 82–85.

²⁴⁹ LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 116.

²⁵⁰ PURVINAS, M. Op. cit., p. 78–80.

priešams. Išlikę 1412 m. lapkričio 26 d., 1414 m. sausio 18 d., 1416 m. lapkričio 16 d., 1419 m. sausio 20 d., 1425 m. spalio 4 d., 1432 m. lapkričio 19 d., 1441 m. balandžio 19 d., 1444 m. liepos 3 d., 1447 m. birželio 15 d. inventoriai detaliai apibūdina bažnyčios turtą (altoriaus įrangą, bažnytines knygas, indus, drabužius ir pan.)²⁵¹. Tačiau tokių duomenų iš XVI a. stokojama. Neaišku, kiek buvusio inventoriaus perėmė evangelikų liuteronų kunigai. 1551 m. rudenį rašytame M. Mažvydo laiške paminėta krikštykla ir Altoriaus Sakramentas – pernelyg bendri dalykai, kad susidarytume kokį nors detalesnį vaizdą²⁵². Ragainės parapijos vizitacijos sprendimai, parengti 1578 m. gruodžio 6 d., apie tai tyli, o apie šį bažnyčios inventorių nežinoma²⁵³. Tačiau po vizitacijos užsimenama apie būtinybę laidoti šventoriuje: *Ir narime tame teipa pastatyti bei prisakam idant patam tikra schwentariu laikitu ta pati apdaritu ir aptwertu in kuri numirusius kunus pagal Diewa sadzia ir krikshczanischka gera istatima ir paiunkima gal laidoť*²⁵⁴. Todėl didelė tikimybė, kad aplink bažnyčią formavosi kapinės. Tokią tradiciją atskleidžia Valstybės archyve Getingene išsaugotas 1701 m. Tilžės miestiečių bažnyčios planas. Jame pažymėtas bažnyčią supantis aptvertas šventorius, kuriame užrašyta – kapinės. Į šventorių buvo patenkama pro kelerius vartus: 3 pietinėje (vieni pietvakariniame kampe) ir 3 vakarinėje pusėje. Taip pat į jį vedė kelerios durys iš pačios bažnyčios²⁵⁵. Žinių apie Ragainės bažnyčią stoką galėtų kompensuoti išlikusių XVII a. parapijos vizitacijų informacija²⁵⁶. Vilčių teikia dar nepakankamai išstudijuota smulkioji XVI–XVII a. Prūsijos kartografija²⁵⁷. Pati bažnyčia galėjo nukentėti priešų antpuolių metu – 1656 m. totorių, 1678 m. švedų²⁵⁸. 1723 m. Schultheisso von Unfriedo sudarytame Ragainės plėtotės plane matyti tuometinė padėtis. Jame pažymėta senosios bažnyčios ašis orientuota šiaurės vakarų–pietryčių kryptimi. Bokštas stovėjo šiaurės vakarų pusėje. Ties šiaurės rytų siena buvo nedidelis priestatas²⁵⁹. Neaišku, kiek tikslios Ch. Hartknocho knygoje paskelbto Ragainę vaizdavusio J. J. Vogelio raizinio detalės. Šiame raizinyje bažnyčia turi apvalaus plano bokštą. Priešingoje pastato pusėje nupieštas puošnus fasadas. Šoninėse sienose aukšti langai²⁶⁰.

Kiek daugiau žinome tik apie Ragainės bažnyčios veiklą. 1452 m. pranešime rašoma, kad pilies komtūras nesirūpino sielovada, o paskirtasis Ragainės kunigas nemokėjo sakyti pamokslų ir mokyti liaudies. Ji esą girdėjusi šio pamokslus vos 20 kartų. Patys parapijiečiai norėjo mokymo vokiečių ir prūsų kalbomis²⁶¹. Prabėgus 73 metams, bažnyčią perėmė evangelikai liuteronai. Tuo metu joje turėjo suskambėti Dievo žodis ne tik vokiečių, bet ir lietuvių ar prūsų kalbomis. 1525 m. bažnytiniuose nuostatuose, aptariant jaunimo mokymą, nurodoma: *reikia nevokiečiams tolkus turėti*²⁶². Šiais bažnytiniiais nuostatais turėjo vadovautis 1538 m. Ragainėje kunigavęs N. Ambrosius ir prieš 1540 m. – Johannas von Tuseinas²⁶³. Nuo 1540 m. aptarnauti lietuvius, prūsų – skalvius, kuršius – galėjo būti lengviau numanomoms baltų kilmės kunigams: Ragainėje Hansui Pappeliui,

²⁵¹ *Das Grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*, S. 268–273, 274–276, 279–280, 283–285, 288–289, 290–291, 293–294.

²⁵² MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 277, 279.

²⁵³ BEZZENBERGER, A. Eine neugefundene litauische Urkunde vom Jahre 1578. *Altpreussische Monatsschrift*. 1877, Bd. 14, S. 459–475.

²⁵⁴ *Ibid.*, S. 465.

²⁵⁵ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 355.

²⁵⁶ XVII a. Tilžės ir Ragainės amtų vizitacijos yra išlikusios, bet dar netirtos ir nepaskelbtos.

²⁵⁷ FORSTREUTER, K. Landkarten als Quelle zur Baugeschichte. Ein Beitrag zur Geschichte der Ordensburgen Gerdaun, Insterburg, Ragnit, Tilsit, Memel. *Altpreussische Forschungen*, 11. Jhg. 1934, H. 2, S. 188–196.

²⁵⁸ JUŠKA, A. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda, 1997, p. 435.

²⁵⁹ PURVINAS, M. *Op. cit.*, p. 84.

²⁶⁰ HARTKNOCH, M. Ch. *Alt- und Neues Preussen oder Preussischer Historien zwey Theile*. Königsberg, 1684, S. 409.

²⁶¹ LUKŠAITĖ, I. *Op. cit.*, p. 340.

²⁶² *Ibid.*, p. 188.

²⁶³ JUŠKA, A. *Op. cit.*, p. 644.

o Tilžėje – Ambrosiui Poplinui²⁶⁴. Be to, kas jau minėta apie 1543 m. mirusį M. Mažvydo pirmą – kunigą Ambrosių Lautersterną, daugiau apie jį dar nežinome²⁶⁵. Galima daryti prielaidą, kad gyventojų gausią parapiją privalėjo aptarnauti Tilžės kunigas. M. Mažvydą įkalbėjęs vesti 54–55 metų kunigas George'as Reichas buvo kilęs iš Sagan vietovės Silezijoje. 1529–1547 m. jis dirbo diakonu Karaliaučiaus katedroje. 1548 m. imatrikuluotas Leipcigo universitete, žiemos semestrą nurodė savo tapatybę *Nacio Polonorum*. 1548 m. sausio 15 d. G. Reichas pradėjo dirbti Tilžės miestelėnų bažnyčioje. 1549 m. rugpjūčio 1 d. jis parengė parapijos vizitaciją. 1551 m. G. Reichas išvyko į Rostoką. Čia 1565 m. spalio 12 d., sulaukęs 70 metų amžiaus, mirė²⁶⁶. 1544 m. Prūsijos krašto nuostatuose pabrėžiama: *...miesteliuose ir turguose lietuviams ir kitiems nevokiečiams privalu kapelioną pamokslininku priskirti <...>. Bet labai neturtinguose miesteliuose ir kaimuose tai turi atlikti tolakai*²⁶⁷. Todėl pasirinkimas Ragainės bažnyčion paskirti M. Mažvydą atitiko nuostatų reikalavimus. Jis turėjo plėsti ir gilinti pirmtakų pradėtą darbą. Tačiau tam nebeužteko nei kunigų, nei bažnyčių. Jau Sembos vyskupas G. Polentzas numatė steigti vieną parapiją su kunigu ir mokytoju *dykroje šiapus Ragainės*. Ragainės didžiajame valsčiuje bažnytinio tinklo plėtra pradėta įgyvendinti tik M. Mažvydo klebonavimo metu – įkurtos bažnyčios Širvintoje 1549 m., Kraupiške 1555 m., Pilkalnyje 1556 m., Lazdėnuose 1563 m. Gretimame Tilžės didžiajame valsčiuje – Kaukėnuose 1546 m., 1553 m., be pilies koplyčios, dar bažnyčia Tilžėje, Viešvilėje 1553 m., Vilkyškiuose 1554 m.²⁶⁸ 1578 m. Ragainės didžiojo valsčiaus revizijos akte nurodytos 7 bažnyčios: Ragainės, Lazdėnų, Viešvilės, Širvintos, Vilkyškių, Pilkalnio, Kraupiško²⁶⁹. Jose dirbę kunigai vienaip ar kitaip bendravo tarpusavyje.

Šalia bažnyčios būta kunigo naudojamų parapijos priklausinių. M. Mažvydas mini netoli bažnyčios stovėjusius „savo namus“, arba „parapijos namus“, klėtį, tvartą, tvoras ir „visa kita“²⁷⁰. 1551 m. M. Mažvydo laiške užsimenama apie nedidelį atstumą (*ji yra beveik pusę mylios atstu nuo Ragainės*) tarp jų ir ilgą kelią iki parapijos lauko: *nebūtų taip toli nuo bažnyčios ir nuo mano namų*²⁷¹. 1560 m. lapkričio 2 d. kunigaikščio kanceliarijos užregistruotame M. Mažvydo laiške paminėtas jam padėjęs mokytojas ir diakonas (*Mano bažnyčia jau turi priėmusi tokį asmenį, kuris eina mokytojo pareigas ir gieda bažnyčioje vokiškai ir lietuviškai; ligi šiol negalėjome išsiversti be tokio žmogaus, kuris galėtų eiti mokytojo pareigas, giedoti lietuviškai ir vokiškai giesmes bažnyčioje ir kad tokį žmogų jau turime priėmę ir išlaikome*)²⁷². Tačiau neaišku, ar tuo metu būta atskiro mokyklos pastato. Remiantis 1723 m. Schultheisso von Unfriedo sudarytu planu, jis pažymėtas stovintis aukštumėlėje, netoli bažnyčios, šalia kelio pilies link. Už jų driekėsi didelė pelkėta pieva²⁷³. Rūpintis parapijos bendruomene ir jos turtu (pastatais) privalėjo ne tik paskirtas kunigas, bet ir galingiausi parapijos atstovai: *kilnūs ponas mūsų apskrities viršininkas su mūsų bažnyčios taryba ir kitais dorais klausytojais*²⁷⁴. Dalis šių asmenų paminėta M. Mažvydo laiškuose – be hauptmano, jo raštininko, *Martynas Grosas* (lot. *Martinus Gros*), *Ragainės krautvininkas* <...> *bažnyčios tarybos narys* ir galbūt *ragainietis Tomas*

²⁶⁴ LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 218.

²⁶⁵ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 301.

²⁶⁶ FALKENHAHN, V. Op. cit., S. 414-417.

²⁶⁷ LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 188.

²⁶⁸ Ibid., p. 168.

²⁶⁹ Ibid., p. 347.

²⁷⁰ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 333.

²⁷¹ Ibid., p. 288, 290.

²⁷² Ibid., p. 324, 327.

²⁷³ PURVINAS, M. Op. cit., p. 84.

²⁷⁴ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 276.

Birchanas (lot. *Thomas Birchan*)²⁷⁵. Martyną Grosą galima tapatinti su 1540 m. Tilžės miestelyje gyvenusiu Mertenu Grossu. Pastarasis turėjo net 150 markių vertinamą sklypą namo statybai. Už jį mokėjo 36 šilingus. Laikė tik arklį ir karvę²⁷⁶. Didelės vertės sklypas ir mažas gyvulių skaičius rodo, kad asmuo vertėsi į Turkų mokesčių akiratį nepatekusia prekyba ar amatu. Hauptmanas ir bažnyčios taryba kolegialiai sprendavo dėl prezidento patikrinto pretendento mokytojo bei diakono pareigoms eiti asmens. 1560 m. M. Mažvydas stebėjosi, kaip galėtų kam nors prižadėti šią vietą *be jo kilnybės ir visų bažnyčios tarybos narių, nuo kurių sprendimo ... tai ir priklauso*²⁷⁷. 1561 m. jų buvo prašoma *remontuoti parapijos namus iš vidaus ir iš lauko, restauruoti tiek, kiek būtina, klėtį, pradedantį griūti tvartą, tvoras ir visa kita*²⁷⁸. Tačiau parapijiečiai netryško entuziazmu. Neslėpdamas kartelio M. Mažvydas rašė: *kai aš paprašau juos visa tai pataisyti, išeinu išklauses kalbų apie remonto atidėliojimą ir kitokių pasiteisinimų*²⁷⁹. Todėl klebonui teko kreiptis į kunigaikštį, kad jo *paliepinu Ragainės bažnyčios tarybos nariams būtų rimtai primintos jų pareigos remontuoti*²⁸⁰.

Ką žinome apie kitus M. Mažvydo valdytus statinius ar galimybes juos turėti? 1560 m. vasario 29 d. parengtame sutuoktinių Mažvydų testamente plačiau neaiškinant rašoma apie „nejudomąjį“ turtą Prūsijoje ir už jos ribų²⁸¹. 1560 m. vasarą Ragainėje apsilankęs kunigaikštis buvo dosnus savo globotiniams. Ragainės klebonas rašė: aš prašiau ir gavau aikštelę namui²⁸². Kitame laiške M. Mažvydas nurodė, kad pas kunigaikštį į Tilžę vyko pats. Čia prašė sklypo nameliui savo žmonai statyti (*vasarą, kai buvau Tilžėje pas tavo šviesiąją aukštybę su savo prašymu dėl savo žmonai nameliui pastatyti sklypo*)²⁸³. Tačiau laiškuose nenurodoma, kada bus statomas namas ir kur suteiktas šis sklypas – kalnelyje Šliosberge prie Ragainės, pačioje Ragainėje, Tilžėje ar kitur. Todėl atsižvelkime į dar vieną aplinkybę. M. Ročka nurodė, kad Tilžėje, Vokiečių gatvėje, M. Mažvydas turėjęs net du sklypus. Tačiau tyrėjas nenurodė informacijos šaltinio²⁸⁴. Kiti šaltiniai pateikia duomenų apie vieną sklypą. Miręs M. Mažvydo pirmtakas uošvis Ambrosius Lautersternas turėjo Tilžėje namą ar sklypą namui. 1549 m. nurodoma, kad po *Brosien Lauterstern* mirties savininkė yra našlė. 1551 m. šio turto savininku įvardijamas *Pharrherr von Ragnit (Martin Mosswidius)*. 1553 m. išmatavus paaiškėjo, kad šio sklypo plotis buvo 90 pėdų, o ilgis – truputį mažiau nei 220 pėdų. Nedidelė paklaida susidaro dėl to, kad jo riba ties Auksakalių gatve ėjo kiek įžambiai, o pats sklypas įgijo netaisyklingos trapecijos formą. Tai buvo ilgas rėžis tarp Vokiečių ir Auksakalių gatvių. Namo vieta nurodyta prie Vokiečių gatvės. Rėžis buvo vienas iš šešių panašių sklypų kvartalo, rytuose apriboto būsimos Schenkendorfo aikštės, vakaruose – Vandens gatvės (*Wasserstrasse*), šiaurėje – Vokiečių gatvės (*Deutsche Strasse*), pietuose – Auksakalių gatvės (*Goldschmiedestrasse*). Jį nuo Vandens gatvės skyrė tik vienas sklypas²⁸⁵. Todėl tikėtina, kad namelis žmonai buvo statomas ar perstatomas Tilžėje. Įdomi detalė – gretimas sklypas, kuris ribojosi su M. Mažvydo sklypu ir už kurio prasidėjo Vandens gatvė, buvo susijęs su bažnyčioje dirbusiu asmeniu. 1538 m. jo savininku nurodomas Christophas Sackheimas. 1538 m., 1544 m. jis vadinamas *Kirhenvater*. Tai parapijos bendruomenės skiriamas arba renkamas atstovas, dar įvardinamas „Kirchvater“. Su kunigu jis tu-

²⁷⁵ Ibid., p. 325, 324.

²⁷⁶ *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540/2*. Bd. 2: Memel–Tilsit, S. 268.

²⁷⁷ MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 325.

²⁷⁸ Ibid., p. 333.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 524.

²⁸² MAŽVYDAS, M. *Pirmoji lietuviška knyga*, p. 316.

²⁸³ Ibid., p. 250.

²⁸⁴ ROČKA, M. *Rinkiniai raštai...*, p. 96.

²⁸⁵ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 123.

rėjo rūpintis parapijos turtu, vykdyti apskaitą, prižiūrėti gaunamas pajamas, išlaidas ir rinkliavas. Christopho Sackheimo sklype veikė karčema, vėliau dėl gaisro gavusi pavadinimą „Brandkrug“. 1544–1545 m. šios Sackheimo karčemos valdytoju nurodomas Baltzeris Jerichau. 1548–1551 m., kol Christopho Sackheimo sūnus Lazarus Sackheimas sulaukė pilnametystės, karčemą valdė Albrechtas Baumgardtas. 1551 m. Lazarus Sackheimo karčemos sklypas išmatuotas: plotis 95 pėdos, ilgis 220 pėdų. 1553–1554 m. karčemos valdymu užsiėmė Lazarus Sackheimo senelis Jacobas Bornenas²⁸⁶. Šis iki 1532 m. laikė karčemą Kukernysėje (*Kuckerneese*), o vėliau tapo miestiečiu Tilžėje. Čia vedė kažkokią Margaretą. 1548 m. jų duktė Regina ištekėjo už karčemos savininko Christopho Sackheimo. 1551 m. Jacobas Bornas tapo miesto seniūnu ir teisėju²⁸⁷. Nuo 1555 m. karčemą nuomojosi Georgas Warschkinas, o 1562–1564 m. – Hippolitus Boltzas. 1578 m. Lazarus Sackheimo karčemą už 1 200 markių išpirko buvusio nuomininko Albrechto Baumgardto našlė. Taip ji atiteko kitai giminei. Sumokėta suma rodo gaunamą didelį pelną. Karčema stovėjo patogioje vietoje tarp dviejų pagrindinių Tilžės gatvių. Vandens gatvė jas jungė su Nemuno pakrantės uostu²⁸⁸. Iš rytų nuo 1540 m. M. Mažvydo nuosavybė ribojosi su pirklio Michelio Socherio sklypu. 1547 m. jis buvo svarbiausias Tilžės bendruomenės atstovas – miesto teismo seniūnas ir miesto vaitas (fogtas)²⁸⁹. Todėl galima pagrįstai teigti, kad M. Mažvydo kaimynai Tilžėje buvo įtakingi asmenys. Jau užsiminėme, kad 1561 m. spalio 12 d. Nowa Wola miesto inventoriuje užrašytas M. Mažvydui priklausantis penktasis 4 prentų sklypas namui kairėje Punios gatvės pusėje žvelgiant į Turgaus pusę²⁹⁰. Tačiau nežinome, ar čia spėta suręsti kokį statinį.

Kad kunigai turėjo ir nuosavų namų, patvirtina „Turkų mokesčių“ įrašai. 1539–1540 m. Klai-pėdos mieste kunigas (Caplan) turėjo 100 markių vertės namą, už kurį tekdavo mokėti po 6 grašius už mokėjimo periodą, t. y. 18 sidabro grašių už per metus trukusius 3 periodus²⁹¹. Ar mokėjo ir kiek mokėjo už savo statinius M. Mažvydas, – kol kas nežinoma.

Testamento liudytojai: kaimynai, giminės, bendrai

Turimi duomenys apie M. Mažvydo nuosavybę leidžia kiek kitaip pažvelgti į ryšius su Tilžės gyventojais. Už Mažvydų testamentą – donaciją – atsakomybę prisiėmė liudytojai iš Tilžės (*po šiuo raštu pasirašę Balceris Jerichau [Baltzer Jerichau], Joachimas Polė [Jochim Pole], Nikelis Drochneris [Nickel Drochner] ir Heinrichas Buchneris [Heinrich Buchner] patvirtiname ir duodame žinią kiekvienam, ypač tiems, kuriems reikalinga tai žinoti*)²⁹². Jų tiesioginį dalyvavimą nurodo parašai, antspaudai (*rašyta ir daryta mūsų visų akivaizdoje, mes liudijame šiuo dokumentu, o šio viešojo rašto reikšmingumui, patikimumui sustiprinti mes pridėjome ir išspaudėme ant jo savo antspaudus ir pasirašėme savo ranka. Rašyta ir išduota Tilžėje*) ir kunigaikščio tvirtinimo raštas (*garbingų mūsų pavaldinių, pakviestų tam reikalui liudininkų, akivaizdoje*)²⁹³. Trims iš minėtų testamentu-donacijos liudytojų patikėta rūpintis jo vykdymu: *namų šeimininkė paprašė, duodama savo sutikimą, kad būtų nustatyta kilniojo bei garbingojo Georgo fon Haugvico, Tilžės viršininko, tokiam atvejui skirta ir*

²⁸⁶ Ibid., S. 121.

²⁸⁷ KENKEL, H. *Rat und Gericht...*, S. 23.

²⁸⁸ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 121.

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ *XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, p. 638.

²⁹¹ *Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540/2*. Bd. 2: Memel–Tilsit, S. 163.

²⁹² ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 523.

²⁹³ Ibid., p. 524, 525.

patvirtinta globa, kurią vykdys mūsų minėti Balceris Jerichau ir Joachimas Polė²⁹⁴. Tai, kad Mažvydų testamentą patvirtino aukščiausias Tilžės pareigūnas *kilnysis bei garbingasis Georgas von Haugvizas* [*Georgen von Haugwitz*], suprantama²⁹⁵. Tam paaiškinti užtenka paminėti bent kelias priežastis: 1. dėl nežinomos grėsmės (*kitomis svarbesnėmis paskatomis*) dokumentas sudaromas Tilžėje; 2. visus panašius dokumentus tvirtina aukščiausias vietos pareigūnas ir valdovas; 3. Tilžėje Mažvydai turėjo nekilnojamojo turto. Tačiau „garbingų“ liudininkų grupė buvo pakviesta ir savo noru įsipareigojo garantuoti už šio akto teisingumą bei vykdymą. Dokumente jie minimi po du, o keli – net tris kartus. Todėl pabandykime išsiaiškinti, kas juos siejo su Mažvydais ir tarpusavyje.

Šaltiniai ir istoriografija leidžia atsekti bent dalį turtinių, giminystės ir tarnybinių ryšių. 1544–1545 m. M. Mažvydo sklypo Tilžėje kaimynystėje stovėjusios karčemos valdytojas Baltzeris Jerichau tris kartus paminėtas kaip Mažvydų testamento-donacijos liudytojas²⁹⁶. 1546–1549 m. Baltzeris Jerichau nuomojosi naują hauptmano Nikolauso von Gadendorfo karčemą (toliau vadiname buvusią hauptmano karčemą) su net 141 pėdos pločio sklypu²⁹⁷. 1549 m. Baltzeris Jerichau įsigijo kunigo Simono Hahno sklypą Vokiečių gatvės gale, netoli bažnyčios, kuris 1551 m. buvo 120 pėdų pločio. Įdomu, kad ši valda XVII–XIX a. siejama su evangelikų liuteronų bendruomene²⁹⁸. Baltzeris Jerichau plėtė savo verslą, ir 1549 m. Vokiečių gatvės gale duris atvėrė dar viena jo karčema. 1551 m. Baltzeris Jerichau tapo miesto išdininku (*Stadtkämmerer*)²⁹⁹. Tais pačiais metais buvusi hauptmano karčema užrašyta jau tik kaip Jerichau karčema. 1552 m. šios karčemos savininkais nurodyti Baltzeris Jerichau ir Nicolausas Drochneris³⁰⁰. Baltzeris Jerichau mirė tarp 1560–1566 m.³⁰¹ Minėtas Nicolausas Drochneris taip pat yra Mažvydų testamento-donacijos liudytojas³⁰². Galbūt paskendęs rūpesčiuose dėl buvusios hauptmano karčemos jis apleido kitus reikalus. 1555 m. Nicolausas Drochneris iš svainio Melchero (kitur Georgas) Brendelio perėmė kitą karčemą Vokiečių gatvės pradžioje. Tačiau 10–12 metų ja nesirūpino ir užleido³⁰³. Vėliau Nicolausas Drochneris vedė Hanso Buechneno (t. y. Büchnerio, apie jį toliau) dukterį Kathariną. 1552 m. jis ėjo miesto teismo tarėjo, o 1564, 1572 m. – teisėjo pareigas³⁰⁴. Nicolausas Drochneris mirė 1572 m. 1556 m. buvusios hauptmano karčemos valdymą perėmė Heinrichas Büchneris³⁰⁵. Tai dar vienas Mažvydų testamento liudytojas³⁰⁶. Svarbu pažymėti, kad jis su M. Mažvydu galėjo būti pažįstamas vos šiam pradėjęs dirbti Ragainėje. 1549 m. Tilžėje užrašytas šio tėvas Hansas – senas karčemos laikytojas iš Ragainės, pirklys „Büchnerin“, turėjęs 160 pėdų pločio sklypą. Įdomi detalė: XVIII a. šis sklypas atiteko Lietuvių bažnyčiai³⁰⁷. Atrodo, kad iš Ragainės buvo kilusi Hanso Büchnerio žmona Anna. Hansas Büchneris mirė 1572 m. Jo sūnus Heinrichas Büchneris dar laikė karčemą Vilkyškiuose (*Wilkyshken*)³⁰⁸. 1552 m. Heinrichui Büchneriui suteikta privilegija vienos iš Vokiečių gatvės gale

²⁹⁴ Ibid., p. 523.

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Ibid., p. 523–525.

²⁹⁷ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 67.

²⁹⁸ Ibid., S. 140.

²⁹⁹ KENKEL, H. *Rat und Gericht...*, S. 35.

³⁰⁰ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 68.

³⁰¹ KENKEL, H. *Rat und Gericht...*, S. 35.

³⁰² ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 523–525.

³⁰³ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 52; KENKEL, H. *Rat und Gericht...*, S. 27.

³⁰⁴ KENKEL, H. *Rat und Gericht...*, S. 27.

³⁰⁵ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 68.

³⁰⁶ ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 523–525.

³⁰⁷ KENKEL, H. Op. cit., S. 241.

³⁰⁸ KENKEL, H. *Rat und Gericht...*, S. 25.

stovėjusių karčemų 1-am pasėlių? (*Säland*) margui ir 6-iems pievos margams³⁰⁹. 1553 m. jis vedė Anną Rymerin³¹⁰. 1560 m. Heinrichas Büchneris paminėtas kitos karčemos Vokiečių gatvėje savininko Casparo Schultzo našlės Catharinos skunde. Čia jis buvo išpirkęs ir neleido susigrąžinti 25 pėdų ploto sklypo dalies³¹¹. Heinrichas Büchneris vedė antrą kartą – Baltzerio Jerichau našlę Ursulą. Ši mirė nė metų nepraėjus po vedybų – 1566 m., o nuo 1572 m. Heinrichas Büchneris tapo laikinuoju buvusios hauptmano karčemos šeimininku³¹². 1574 m. jis vedė paskutinį kartą kažkokią Barbarą³¹³. 1575 m. Heinrichas Büchneris paskirtas teisėju (*Küre*) ir po metų – burmistru. Tačiau 1576 m. iš šių pareigų atleistas³¹⁴. Dar kurį laiką burmistru buvo 1578 ir 1579 m. Mirė Heinrichas Büchneris 1580 m.³¹⁵ 1578 m. buvusią hauptmano karčemą atgavo Baltzerio Jerichau sūnus Moritzas Jerichau. Šis tais pačiais metais vedė M. Mažvydo sklypo kaimynystėje karčemą įsigijusią Albrechto Baumgardto našlę³¹⁶. Dar vienas Mažvydų testamentu liudytojas pirklys Joachimas Polė (*Jochen Pole, Jochim Pohlen, Joachim Pohl*)³¹⁷ 1549 m. Vokiečių gatvės gale turėjo 80 pėdų pločio sklypą³¹⁸. 1551 m. jis tapo burmistru ir einantis šias pareigas dar minimas 1555 m., 1564 m.³¹⁹ ir 1572 m.³²⁰ Joachimas Polė gavo toje pačioje gatvėje Tilžės vienuolyno vietoje esantį 60 pėdų pločio sklypą su lenktu rūsiu. 1555 m. ši valda dar buvo neužstatyta³²¹. Tuo metu Joachimas Polė gavo privilegiją 90 pėdų pločio sklypui Melchero Brendelio karčelai su vietomis dviem namams statyti. Jis paprašė atidėti skolos mokėjimą³²². Tai buvo tik per vieną kaimyną į vakarus nuo M. Mažvydo sklypo nutolusi valda už Vandens gatvės. Be to, ankstesnis jos savininkas Melcheras Brendelis yra kito testamentu liudytojo, Nicolauso Drochnerio, svainis³²³. Duomenys apie Joachimo Polės mirties datą prieštaringi. Vienur nurodomi 1577 m.³²⁴, o kitur – 1581 m.³²⁵

Dabar dar aptarkime M. Mažvydo kaimynų ir Mažvydų testamentu liudytojų (asmenvardžiai išskirti) tarnybinius ryšius. 1549 m. tarp Tilžės teismo narių randame mums žinomus: Jacobas Bornas, Michelis Sucheras, *Baltzeris Jerichau, Joachimas Polen*³²⁶. 1551 m. kuriamoje Tilžės miesto taryboje (*Rat*) paminėti: seniūnas (*Scholz*) Jacobas Bornas, miesto išdininkas (*Stadtkämmerer*) *Baltzeris Jerichow*³²⁷. Tais metais miesto teisme posėdžiavo jau pažįstami: Jorge Warskeinas, Nickelis Bolze³²⁸. Taigi įtakingų Mažvydų testamentu liudytojų ir kaimynų ryšių ratas užsiveria.

³⁰⁹ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 130.

³¹⁰ KENKEL, H. *Rat und Gericht...*, S. 25.

³¹¹ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 128.

³¹² *Ibid.*, S. 68; KENKEL, H. *Rat und Gericht...*, S. 25.

³¹³ *Ibid.*

³¹⁴ *Ibid.*, S. 16.

³¹⁵ *Ibid.*, S. 25.

³¹⁶ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 68.

³¹⁷ ROČKA, M. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]..., p. 521–525.

³¹⁸ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 131.

³¹⁹ KENKEL, H. *Rat und Gericht...*, S. 16.

³²⁰ *Ibid.*, S. 46.

³²¹ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 71.

³²² *Ibid.*, S. 120.

³²³ *Ibid.*, S. 68.

³²⁴ KENKEL, H. *Rat und Gericht...*, S. 45.

³²⁵ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 71.

³²⁶ KENKEL, H. *Rat und Gericht...*, S. 1.

³²⁷ *Ibid.*

³²⁸ *Ibid.*, S. 2.

Užbaiga

Parašyti M. Mažvydo laiškai, knygos, giesmės liudija kūrybinį palikimą. Šio vertė lietuvių kultūrai neįkainojama, o kiekvienas M. Mažvydo paliktas veiklos ženklas brangus mūsų istorinei atminčiai. Tačiau kokie Ragainės klebono materialiosios gyvenimo pusės pėdsakai pasiekė šias dienas? Ką dar galima paliesti iš prieš 450 mirusio šviesuolio apčiuopiamo pasaulio?

Ragainės bažnyčia ir klebonija buvo kelis kartus sunaikintos ir vėl atstatytos. Todėl net nebeaišku, kur buvo M. Mažvydo kapas ar kur tiksliai jo palaidojimo vieta. M. Mažvydo augintų žmonos Benignos Lauterstern brolio ir seserų likimai bei palikuonių grandinė dar neatsekta. Tačiau Letos upėje šis tas liko. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomas M. Mažvydui priklausęs konvoliutas – trys kartu įrištos knygos. Jį sudarė 1524 m. Kelne išspausdintas Juozapo Flavijaus darbas „Judėjų karas. Judėjų senovė. Makabiečiai“, 1525 m. Kelne spausdintas Hegesipo veikalas „Apie Jeruzalės žlugimą“, 1527 m. Bazelyje spausdinti Filono Aleksandriečio traktatai. Konvoliuto priklausomybę patvirtino įrašas pirmosios knygos antraštiniame lape: *M. Mossuid sibi el suis comparavit (M. Mažvydas sau ir saviems įsigijo)*. Greta esančio įrašo graikų kalba *Dievobaimingumas pravartus visuose dalykuose* autorystė nepatvirtinta³²⁹. Nowa Wolia, tapusi Virbaliu, išlaikė savo senojo plano bruožus. Tai stačiakampio plano miestas su aikšte viduryje. Čia buvusios M. Mažvydo nuosavybės tektų ieškoti pietrytiniame jo pakraštyje, kažkur prie dabartinių Vilniaus ar Pajevonio gatvių. Tačiau net tiksliau lokalizavus Ragainės klebono turėtų sklypų vietą, apčiuopiamesnių jos pėdsakų vargu ar galima tikėtis. Tikimybė, kad čia buvo spėta pastatyti namą, labai maža. Taip pat neaišku, kaip M. Mažvydas ketino naudotis tuo turtu ir ar disponavimas juo nebuvo patikėtas partneriui Tomui Gedkantui.

Netikėtą staigmeną pateikė Tilžės ir Ragainės istorijos tyrėjas Horstas Kenkelis. 1972 m. jis publikavo Getingene, Valstybės archyve, saugomus 1551, 1661 ir 1939 m. Tilžės miesto kadastro žemės planus³³⁰. Kruopštus tyrėjas atkūrė kiekvienos šio miesto namo valdos savininkų grandinę nuo 1552 iki 1944 m. Taip buvo „atrasta“ M. Mažvydo namo valda³³¹. Tenka apgailestauti, kad iki šiol šiuo tyrimu lietuvių istoriografija nesinaudojo. Horsto Kenkelio dėka galima lokalizuoti pirmosios spausdintos knygos lietuvių kalba autoriaus namo valdos vietą. Ji yra visai į vakarus nuo Karalienės Luizės tilto, dabartinių Gagarino, Gončarovo, Mamino gatvių ribojamo kvartalo kiemo vakarinėje dalyje. Taigi turime dar vieną apčiuopiamą materialaus M. Mažvydo gyvenimo pėdsaką.

Kiek tai svarbu mūsų istorinei ir kultūrinei atminčiai, spręskime kiekvienas asmeniškai. Istoriko darbas – nupūsti dulkes... ir priminti.

Literatūra

BEZZENBERGER, Adalbert. Eine neugefundene litauische Urkunde vom Jahre 1578. *Altpreuussische Monatsschrift*. 1877, Bd. 14, S. 459-475.

Das Grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens. Hrsg. v. Walter ZIESEMER. Wiesbaden, 1968.

Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. Bd. 4: Das Herzogtum Preussen. Polen. Die ehemals polnischen Landesteile des Königsreichs Preussen. Das Herzogtum Pommern. Hrsg. v. Emil SEHLING. Leipzig, 1911.

Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540. Bd. 1: Fischhausen–Schaaken–Neuhausen–Labiau. Hrsg. v. Hans Heinz DIEHLMANN. Hamburg, 1998.

Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540/2. Bd. 2: Memel–Tilsit. Hrsg. v. Hans Heinz DIEHLMANN. Hamburg, 2006.

Die Türkensteuer im Herzogtum Preussen 1540. Bd. 3: Ragnit–Instenburg–Georgenburg und Saalau. Hrsg. v. Hans Heinz DIEHLMANN. Hamburg, 2008.

³²⁹ JOVAIŠAS, A. Op. cit., p. 85.

³³⁰ KENKEL, H. *Häuserbuch...*, S. 260; priedas.

³³¹ *Ibid.*, S. 123.

- GAIVENIS, Vytautas; ŠINKŪNAS, Romualdas. *Žymių žmonių testamentai. Nuo antikos iki šių laikų*. Vilnius, 2002.
- GURNICKIS, Lukas. *Lenkų dvariškis*. Vilnius, 2009.
- HARTKNOCH, Christoph. *Alt- und Neues Preussen oder Preussischer Historien zwey Theile*. Königsberg, 1684.
- FALKENHAHN, Viktor. *Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer*. Königsberg–Berlin, 1941.
- FORSTREUTER, Kurt. Landkarten als Quelle zur Baugeschichte. Ein Beitrag zur Geschichte der Ordensburgen Gerdauen, Insterburg, Ragnit, Tilsit, Memel. *Altpreussische Forschungen*, 11. Jhg. 1934, H. 2, S. 188–196.
- JOVAIŠAS, Albinas. *Martynas Mažvydas – pirmosios lietuviškos knygos parengėjas*. Kaunas, 1996.
- JUŠKA, Albertas. *Mažosios Lietuvos Bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda, 1997.
- KENKEL, Horst. *Grund- und Häuserbuch der Stadt Tilsit 1552–1944*. Köln–Berlin, 1972.
- KENKEL, Horst. *Rat und Gericht der Stadt Tilsit 1552–1809*. Hamburg, 1974.
- KORSAKAS, Kostas. Martynas Mažvydas. Asmenybė ir gyvenimas. In MAŽVYDAS, Martynas. *Pirmoji lietuviška knyga*. Vilnius, 1974, p. 7–45.
- Landesordnung des Herzogthum Preussen, Auf Anno 77: zu Königsberg gehaltenem Landtage beliebt und angenommen*. Königsberg, 1577.
- Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 2: Kretinga, Skuodas, Šiauliai, Varniai, Veliuona, Viekšniai, Virbalis, Vladislavovas. Sud. Antanas TYLA; Dalius ŽYGELIS; Romualdas FIRKOVIČIUS, Darius ANTANAČIUS. Vilnius, 1997.
- LUKŠAITĖ, Ingė. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999.
- Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių 1676–1685 m. dokumentai*. Sud. Ingė LUOŠAITĖ, Sabina DREVELLO. Klaipėda, 2009.
- MATULEVIČIUS, Algirdas. Didžiosios ir Mažosios Lietuvos studentai Karaliaučiaus universitete. *Voruta*, 1994 06 30, Nr. 27–28, p. 165–166.
- MAŽVYDAS, Martynas. *Pirmoji lietuviška knyga*. Red. Kostas KORSAKAS. Vilnius, 1974.
- PAKARKLIS, Povilas. *Ekonominė ir teisinė Katalikų bažnyčios padėtis Lietuvoje (XV–XIX a.)*. Vilnius, 1956.
- PETKŪNAS, Darius. *Rytų Prūsijos liuteronų liturginė tradicija ir lietuviškoji jos raiška Reformacijos ir Donelaičio laikų agendose*. Klaipėda, 2012.
- PURVINAS, Martynas. Ragainės urbanistinės raidos bruožai. *Kultūros paminklai*, 2010, Nr. 15, p. 77–87.
- ROČKA, Marcelinas. Papildomi dokumentai M. Mažvydo biografijai [testamentas, skundas]. *Literatūra ir kalba*, 1977, t. XIV, p. 521–528.
- ROČKA, Marcelinas. Dar kai kas nauja apie Martyną Mažvydą. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Literatūra*, 1980, t. 22(1), p. 52–57.
- ROČKA, Marcelinas. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 2002.
- TOTORAITIS, Jonas. *Sūduvos Suvalkijos istorija*. Marijampolė, 2003.
- Wizytacja biskupstwa sambijskiego z 1569 roku*. Wyd. Jacek WIJACZKA. Torun, 2001.
- Wizytacja biskupstwa sambijskiego z 1570 roku*. Wyd. Jacek WIJACZKA. Torun, 2005.
- VILEIŠIS, Vincas. *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo: istorijos ir statistikos šviesoje*. Vilnius, 2008.
- WOTSCHKE, Theodor. Abraham Culvensis: Urkunden zur Reformationsgeschichte Lithauens. *Altpreussische Monatschrift*, 1905, Bd. 42, S. 153–252.
- ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos karališkojo Prūsijos jūrų ir prekybos miesto istorija*. Klaipėda, 2002.
- XVI amžiaus Lietuvos inventoriai* (Istorijos archyvas, t. 1). Sud. Konstantinas JABLONSKIS. Kaunas, 1934.
- ZINKEVIČIUS, Zigmąs. *Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą*. Vilnius, 2008.
- ДЕЛЮМО, Ж. *Цивилизация Возрождения*. Екатеринбург, 2006.

Šis tyrimas atliktas vykdamas Europos socialinio fondo remiamą Visuotinės dotacijos projektą (VP1-3.1-ŠMM-07-K-02-084).

THE MAINTENANCE OF A PRUSSIAN EVANGELICAL LUTHERAN PASTOR IN THE 40S TO 60S OF THE 16TH C.: THE CASE OF MARTYNAS MAŽVYDAS

Dainius Elertas

Klaipėda University

Summary

The material conditions of Martynas Mažvydas, pioneer of Lithuanian writing and Evangelical Lutheran pastor of Ragainė, provide information about the maintenance of Prussian Evangelical Lutheran pastors in the period of the 40s to 60s of the 16th c. Mažvydas' letters and other sources offer a wealth of different information about his daily routine, household, social environment, and relationships. They reveal how, in the course of time, Mažvydas' household needs, possibilities, and aspirations were changing.

At the time of his studies in Karaliaučius Academy, Mažvydas asked the Duke of Prussia for new clothes through his guardian, the Rector of the Academy. He hoped the clothes to last for two years. The request was motivated by poverty and health problems caused by cold. After receiving an appointment to work in Ragainė parish as a dean, Mažvydas applied to the Duke for a piece of cloth for pastor's clothes. The said request was based on the need to make a favourable impression on the parishioners by appropriate clothing. The idea of the matching of clothing to one's social status was also developed by Mažvydas' contemporaries. The practical expression of such an approach was *Landesordnung des Herzogthum Preussen* of 1577 that appeared after the death of the dean of Ragainė. Clothes were referred to by Mažvydas for the third time as a property: he complained about the theft of clothes committed by his servants and named them as an object of inheritance in his will.

With the strengthening of the Evangelical Lutheran Church, specific relations were developing in the Duchy of Prussia between the ruler as the protector and guardian of the faith and the clergy. A secular Duke took over from the Teutonic Order not only the state government affairs, but also part of the authority of the Episcopal institution of the Roman Catholic Church. The property of the Roman Catholic Church (lands, buildings, etc.) became direct possessions of the Duke. Frequently the maintenance and disposal of the assets was carried out with the help of local officials, i.e. *hauptmanns*. The holdings, lands, and other sources of income for the provision of the clergy and the maintenance of the churches depended on the personal permission of the Duke. That created the relationship of direct dependency of Evangelical Lutheran pastors on the Duke. Pastors were assigned to the free (*Freyen*) who managed larger plots of lands, had dependent people, and kept inns. In a letter of June 1550, Dean of Ragainė Martynas Mažvydas enumerated the objects intended for his maintenance: 1. the parish meadow; 2. "the parish land" – "the parish field" – "the church land"; 3. the farming land, trees, beehives, etc. The meadows were important for the herds of his horses, cows, and other domestic animals. The attempts to recover the appropriated property of the parish were resolved by looking for compromises with wilful landowners. As established, those were the most influential people in rural administrative districts. The letters also hint at *hauptmann's* direct pressure on the Dean. The disputes had long-term consequences. Given the Dean's complaints, the Duke provided him with additional holdings, including ones in the mortgaged town of Nowa Wolia (Virbalis) of Jurbarkas rural administrative district, Lithuanian Grand Duchy. However, the Duke emphasised the obligation to take good care of land cultivation, amelioration, and land transfer to the inheritor of the parish.

Mažvydas' letters to the Duke of Prussia reveal his sources of income, where and how he spent his money, what he sought, and how he planned his expenses. We learn from the letters that, during his studies in Karaliaučius Academy, he had a modest income the majority of which was spent on the acquisition of expensive books and learning materials. That led to debts, and economising on food ruined his health. The income of Mažvydas as Dean of Ragainė rose sharply: his salary exceeded that of most other priests. However, he had to maintain his wife and her sisters and brothers, as well as servants, and to take care of the effort, time, and money-consuming household. Mažvydas was not an efficient manager of his household and considered the farming costs to be a great impediment to his professional development and the principal vocation. Therefore, he repeatedly asked the Duke of Prussia to provide him with at least partial direct maintenance in the form of food and drink.

The Dean of Ragainė was also in charge of the parish buildings entrusted to him. He was to be assisted by the Church Council formed of parishioners; however, due to the above mentioned debates or other reasons, it was not active. Mažvydas had a land plot for a home in Tilsit that he had inherited from Amrosius Lauterstern, the Dean of Ragainė and the father of his wife. Its place was established and the neighbours were discussed. The said neighbours and related people became responsible witnesses to the will of Martynas Mažvydas and his wife Benigna. They were from among the most important townspeople of Tilsit, from the milieu of German speaking influential people, well-disposed towards Mažvydas.

The studies of the provision of Ragainė Evangelical Lutheran Dean Martynas Mažvydas disclosed new details of the history of his daily routine, as well as the impact of different circumstances and the motivation of the taken decisions. Thus, the sections of the 16th c. economic life in Northern Prussia presented on the basis of the tax data in other publications of the author of the present paper are supplemented with an individualised evaluation of the phenomena of the daily routine of one specific contemporary.